

Friedrich Engels: Våldets roll i historien

Innehållsförteckning

Redaktionell not.....	1
Kapitel 1 Varför den tyska borgarklassen vänder sig till Preussen för nationellt enande.....	1
Kapitel 2 Hur Bismarck gjorde Preussen till en stormakt.....	12
Kapitel 3 Bismarck tar Preussen till Paris' portar.....	15
Kapitel 4 Varför Alsace-Lorraine föredrar att vara franskt.....	23
Kapitel 5 Samhällsklasserna i Bismarcks Tyskland.....	27
Kapitel 6 Hur Bismarck misslyckades att modernisera Tyskland.....	31

Redaktionell not

Föreliggande text skrev Engels i slutet av 1880-talet. Den beskriver hur Preussen under Bismarck med hjälp av en blandning av militärt våld och sociala reformer enar de tyska småstaterna till ett land, det framtida Tyskland. Analysen av Bismarcks Preussen var viktig, eftersom Bismarcks-regimens senare så kallade "statssocialism" vid den tiden fick en stor påverkan på det tyska socialdemokratiska partiet.¹ Texten var tänkt att ges ut som en broschyr men den fullbordades aldrig. Översättning från den engelska versionen i Marx/Engels, *Collected Works*, band 26, s 453-511, Göran Källqvist.

Kapitel 1 Varför den tyska borgarklassen vänder sig till Preussen för nationellt enande

Låt oss nu tillämpa vår teori på den nutida tyska historien och hur den använder våld, dess politik av blod och järn.² Utifrån detta kommer vi tydligt att se varför en politik av blod och järn under en period måste bli framgångsrik, och varför den till slut var dömd att falla samman.

1815 hade Wienkongressen delat upp och sålt Europa på ett sätt som visade hela världen hur fullkomligt inkompetenta despoterna och statsmännen är. De utbredda folkkrigen mot Napoleon var en reaktion från de folk, vars nationella känslor Napoleon hade trampat på. Som tack för det trampade furstarna och diplomaterna vid Wienkongressen ännu mer föraktfullt på dessa nationella känslor. Den minsta dynasti värderades högre än den största nation. Tyskland och Italien splittrades återigen upp i småstater, Polen delades för fjärde gången och Ungern förblev förslavat. Och det går inte ens att säga att en orättvisa begicks mot dessa folk. Varför gick de med på det, och varför hälsade de den ryska tsaren som sin befriare?

Men detta kunde inte försiggå så länge. Ända sedan medeltiden har historien gått i riktning mot ett Europa bestående av stora nationalstater. Sådana stater är den härskande europeiska bourgeoisins normala politiska struktur, och de är på samma gång en outhärlig förutsättning för att upprätta ett

¹ Se Hal Draper, *Karl Marx' revolutionsteori Band IV*, kapitel 4, "Om statssocialism: Bismarcks modell". (Öa.)

² Syftar på ett yttrande av Bismarck i den preussiska lantdagen 1862: "Tidens stora frågor avgörs inte genom tal och majoritetsbeslut ... utan genom järn och blod." (Öa.)

harmoniskt internationella samarbete mellan folken, förutan vilket proletariats herravälde är omöjligt. För att garantera internationell fred måste vi först göra oss av med all nationell osämja som går att undvika, varje folk måste vara självständigt och herre i sitt eget hus. När handel, jordbruk och industri utvecklas, och därmed den samhälleliga maktposition som bourgeoisien åtnjuter stärks, så växer överallt de nationella känslorna, och splittrade och förtryckta nationer kräver enhet och självständighet.

Därför var revolutionens mål 1848 överallt utom i Frankrike att tillfredsställa nationella krav lika mycket som kravet på frihet. Men bakom bourgeoisien, som hade segrat vid sitt första försök, reste sig redan det hotfulla proletariats, som i själva verket var de som hade ordnat segern. Och det drev bourgeoisien i armarna på den just besegrade fienden – den monarkistiska, byråkratiska, halvfeodala och militära reaktion som 1849 slog ner revolutionen. Det var inte fallet i Ungern, men där invaderade ryssarna och krossade revolutionen. Den ryska tsaren nöjde sig dock inte med det, utan fortsatte till Warszawa, där han satte sig till doms som Europas skiljedomare. Han utnämnde sin lydiga hantlangare Christian av Glücksburg till arvtagare till den danska tronen. Han förödmjukade Preussen som det aldrig hade förödmjukats tidigare, och förnekade det till och med dess längtan att utnyttja de tyska strävandena efter enhet, och tvingade det att återupprätta Förbundsdieten och underställa sig Österrike. Vid en första anblick kan det se ut som om revolutionen bara hade lett till ett återupprättande av ett konstitutionellt regeringssystem i Österrike och Preussen, men i den gamla andan, och att den ryska tsaren mer än någonsin var herre över Europa.

Men även i de sönderstyckade länderna, i synnerhet i Tyskland, hade revolutionen i själva verket på ett kraftfullt sätt knuffat bort bourgeoisien från de gamla traditionella hjulspåren. Bourgeoisien hade fått en, om än blygsam, andel av den politiska makten, och alla politiska framsteg som bourgeoisien gör används för att främja industrin. Det ”galna året” hade lyckligtvis passerat, och det hade på ett påtagligt sätt visat bourgeoisien att den nu en gång för alla måste göra sig av med den gamla apatin och slöheten. Som ett resultat av guldruschen i Kalifornien och Australien och andra omständigheter, utvidgades kontakterna inom världshandeln som aldrig förr, och affärerna fick ett uppsving – det handlade om att ta chansen och säkerställa sin andel. Den storskaliga industri som efter 1830, och speciellt sedan 1840, hade uppstått längs Rhen, i Sachsen, i Schlesien, i Berlin och en del städer i söder, utvecklades och växte nu snabbt, bomullsindustrin i landsbygdsdistrikten blev alltmer utbredd, järnvägsbyggandet påskyndades, samtidigt som det snabbt ökande flöde av utvandrare som det ledde till gav upphov till en tysk transatlantisk ångfartygslinje som inte behövde några subventioner. Tyska handelsmän slog sig som aldrig tidigare ner i utländska handelscentra och hanterade en allt större del av världshandeln, och började gradvis erbjuda sina tjänster och sälja inte bara engelska utan också tyska industriprodukter.

Men det tyska systemet med små stater med sina många och varierande handels- och industrilagar, blev inom kort oundvikligen en outhärdlig boja på den snabbt växande industrin och den med denna sammanhängande handeln. Med bara några kilometers mellanrum styrdes bankväxlarna av andra lagar och handelsförhållandena var annorlunda; överallt, bokstavligen överallt, fanns det olika sorters direktiv, olika byråkratiska och skattemässiga fällor, och ofta även skråhinder mot vilka till och med koncessioner var maktlösa; dessutom fanns många olika lokala bosättningslagar och boenderestriktioner som gjorde det omöjligt för kapitalisterna att flytta tillräckligt många av de arbetare som stod till deras förfogande dit tillgången på malm, kol, vattenkraft och andra gynn-

samma naturförhållanden gjorde det lämpligt att placera industriföretag. Förmågan att utan hinder exploatera fäderneslandets massiva arbetskraft var det första villkoret för en industriell utveckling, men så fort den patriotiske företagaren samlade arbetare från alla möjliga ställen, gick polisen och den stackars administrationen mot att de nyanlända skulle få slå sig ner. Alltyska medborgerliga rättigheter och full rörelsefrihet för kejsardömets alla medborgare, ett enhetligt regelverk för handel och industri, var inte längre några besynnerliga studenters patriotiska fantasier, utan hade nu blivit livsviktiga betingelser för industrin.

Dessutom fanns det olika valutor och olika vikt- och måttenheter i varje stat, oavsett hur liten den var, och ofta två eller tre i en enda stat. Och inte en enda av dessa oräknliga mynt, vikt- och måttenheter var godkänd på världsmarknaden. Det är alltså knappast förvånande att handelsmän och tillverkare som gjorde affärer på världsmarknaden eller måste konkurrera med importerade varor, utöver de många mynten, vikt- och måttenheterna också måste använda utländska sådana; att bomullsgarn vägdes i engelska pund, sidentyg tillverkades i meter, utländska fakturor utfärdades i brittiska pund, dollar och franc. Och hur skulle det kunna inrättas stora kreditinstitutioner i dessa begränsade valutazoner med banksedlar än i gulden, än i preussiska daler, och jämte dem gulddaler, ”nya två tredjedels” daler, bankmark, aktuell mark, 20 guldensystemet, 24 guldensystemet, och med oändliga beräkningar och förändringar av växelkurserna?

Och även om man till sist får bukt med allt detta, hur mycket arbete har inte lagts ner på detta gnissel, hur mycket pengar och tid har inte slösats bort! Även i Tyskland börjar folk till sist bli medvetna om att tid nuförtiden är pengar.

Den spirande tyska industrin tvingades klara prövningarna på världsmarknaden, den kunde bara växa med hjälp av export. För det måste den ha skydd från internationell lag utomlands. Engelska, franska och amerikanska handelsmän kunde fortfarande ta sig större friheter utomlands än hemma. Deras ambassader ingrep å deras vägnar, och om så behövdes intervenerade till och med några fregatter. Men tyskarna! I Levanten kunde österrikarna åtminstone i viss mån lita till sin ambassad, på andra ställen hjälpte de inte heller dem så mycket. Men om en preussisk handelsman i ett främmande land klagade till sin ambassadör om någon orättvisa som hade drabbat honom, fick han nästan alltid höra: ”Rätt åt dig, vad vill du här, varför stannar du inte hemma?” Överallt berövades undersåtarna i en liten stat alla sina rättigheter. Varhelst de reste måste tyska handelsmän skyddas av utlänningar – fransmän, engelsmän eller amerikaner – eller snabbt skaffa sig medborgarskap i sitt nya land. Även om deras ambassadörer hade velat ingripa å deras vägnar, vad skulle det ha gjort för nytta? Tyska ambassadörer behandlades inte bättre än skoputsare.

Detta visar att strävan efter ett enat ”fädernesland” hade en klart materiell bakgrund. Det var inte längre ett obemärkt krav från medlemmar i en Burschenschaft [studentrörelse] på Wartburg-festivalen, ”där mod och styrka brann ljust i tyska sinnen”, och där, som i sången till en fransk melodi, ”den unge mannen drogs med av en stormig längtan efter att dö stridande för fäderneslandet, för att återupprätta medeltidens romantiska kejsarliga storhet”, medan den stormiga ungdomen på äldre dagar blev sin furstes vanliga skenheliga och absolutistiska tjänare. Inte heller var det längre advokaternas och de andra borgerliga ideologernas avsevärt mer jordnära strävan till enhet på Hambach-festivalen, de som trodde att de älskade frihet och enhet för sin egen skull och inte alls märkte att Tysklands förvandling till en kantonrepublik efter schweiziskt mönster, som de minst förvirrade bland dem hade till ideal, var lika omöjligt som ovan nämnda studenters Hohen-

staufenimperium. Nej, det var den praktiska handelsmannens och industriägarens strävan, som uppstod ur de omedelbara affärsbehoven att sopa undan allt det historiskt ärvda småstatsskräp som hindrade handels och industrins fria utveckling, att avskaffa allt onödigt gnissel som tyska affärsmän först måste övervinna på hemmaplan om de ville ta sig in på världsmarknaden, där alla deras konkurrenter var överlägsna. Tysk enhet hade blivit en ekonomisk nödvändighet. Och de personer som nu krävde det visste vad de ville. De hade skolats i handel och för handel, visste hur man skulle sluta en affärsuppgörelse och var villiga att förhandla. De visste att de måste begära ett högt pris men att det också var nödvändigt att frikostigt kunna sänka det. De sjöng om det ”tyska fäderneslandet”, inklusive det i Steiermark, Tyrolen och ”Österrike rikt på ära och segrar”, och

Från Maas till Memel,
Från floden Adige till [Fehmer] Bält
Deutschland, Deutschland über alles,
Över allting i världen –

men mot kontant betalning var de beredda att ge avsevärd rabatt – 25-30% – för att fäderneslandet skulle bli ännu större. Deras plan för enande var färdig och omedelbart genomförbar.

Men Tysklands enhet var inte en rent tysk fråga. Sedan 30-årskriget hade inte en enda alltysk fråga avgjorts utan en mycket påtaglig utländsk inblandning. 1740 hade Fredrik II erövrat Schlesien med fransk hjälp. Den Kejsarliga deputationens omorganisering av det Heliga romerska riket 1803 hade bokstavligen beordrats av Frankrike och Ryssland. Efter det hade Napoleon organiserat Tyskland för att vara till hans fördel. Och vid Wienkongressen var det, slutligen, återigen för det första på grund av Ryssland och för det andra på grund av Frankrike som Tyskland splittrades upp i 36 stater med mer än 100 separata stora och små jordplättar. Och precis som vid den kejsarliga Dieten i Regensburg 1802-1803 hade de tyska dynastierna faktiskt hjälpt till med det detta, och gjort uppsplittringen ännu värre. Dessutom hade vissa delar av Tyskland överlämnats till utländska härskare. Således var Tyskland inte bara maktlöst och hjälplöst, sönderslitet av inre stridigheter, dömt till politisk, militär och till och med industriell obetydlighet. Ännu värre var att Frankrike och Ryssland genom upprepad praxis hade skaffat sig rätt att splittra Tyskland, precis som Frankrike och Österrike gav sig rätten att se till att Italien förblev uppstyckat. Denna påstådda rätt åberopade tsar Nikolaj 1850, när han på det grövsta sätt vägrade tillåta några förändringar av konstitutionen utan godkännande, och stödde återinrättandet av detta uttryck för Tysklands maktlöshet, Förbundsdieten.

Tysklands enhet måste alltså erövras genom kamp, inte bara mot furstarna och andra inre fiender, utan också mot främmande länder. Eller – med hjälp från utlandet. Hur var läget utomlands vid den tiden?

I Frankrike hade Louis Bonaparte utnyttjat kampen mellan bourgeoisie och arbetarklassen för att med hjälp av bönderna befördra sig till presidentämbetet och med hjälp av armén till den kejsarliga tronen. Men det var ett dödfött fantasifoster att tro att en ny kejsar Napoleon som hade placerats på tronen av armén skulle stanna inom 1815 års franska gränser. Ett återupplivat napoleonskt imperium innebar att Frankrike skulle utvidgas till Rhen, att den ärvda franska chauvinismens dröm förverkligades. Men för det första låg Rhen utom Napoleons räckvidd. Varje försök i denna riktning skulle ha lett till en europeisk koalition mot Frankrike. Å andra sidan fanns det en möjlighet att förbättra Frankrikes maktposition och erövra ny ära för armén genom att tillsammans med nästan hela Europa inleda ett krig mot Ryssland, som hade utnyttjat den revolutionära perioden i Västeuropa för

att i hemlighet ockupera Donaufurstendömena och förbereda ett nytt erövringskrig mot Turkiet. England gick i allians med Frankrike, Österrike visade god vilja mot båda, bara det heroiska Preussen knäböjde och kysste det ryska spö som så sent som igår hade hudflängt det, och fortsatte att hävda en prorysk neutralitet. Men varken England eller Frankrike ville på allvar besegra fienden, och således slutade kriget med en mycket lindrig förödmjukelse för Ryssland och en rysk-fransk allians mot Österrike.³

Krimkriget gjorde Frankrike till Europas ledande makt och äventyraren Louis Napoleon till dagens största man, som i och för sig inte betyder så mycket. Men Krimkriget hade inte givit Frankrike något större territorium och var således havande med ett nytt krig, där Louis Napoleon skulle utföra sitt verkliga uppdrag som ”kejsardömet utvidgare”. Det nya kriget hade redan planerats under det första, genom att Sardinien tilläts ansluta sig till västmakternas allians som underordnad till Frankrike och speciellt som dess utpost mot Österrike. Fortsatta förberedelser gjordes när freden slöts, genom Louis Napoleons överenskommelse med Ryssland som bara ville tukta Österrike.

Louis Napoleon var nu den europeiska bourgeoisens idol. Inte bara för att han hade ”räddat samhället” den 2 december 1851, när han visserligen krossade bourgeoisens politiska makt men bara för att rädda dess samhällseliga makt. Inte bara för att han visade att allmän rösträtt under gynnsamma omständigheter kunde förvandlas till ett verktyg för att förtrycka massorna. Inte bara för att industrin och handeln och i synnerhet spekulation och börsintriger under hans styre växte i en tidigare okänd omfattning. Utan först och främst för att bourgeoisien i honom såg den första ”stora statsman” som var kött av deras kött, ben av deras ben. Han var som varje verklig borgare en uppkomling. Som ”en tvättakta” Carbonarikonspiratör* i Italien, en artilleriofficer i Schweiz, en skuldtyngd förnäm luffare och specialkonstapel i England som ständigt och överallt gör anspråk på tronen, hade hans äventyrliga förflutna och moraliska brister förberett honom för rollen som kejsare i Frankrike och härskare över Europas öde, precis som en exemplarisk amerikansk borgare förbereder sig för rollen som miljonär med en rad verkliga eller falska konkurser. Som kejsare fick han inte bara politiken att tjäna de kapitalistiska profiternas och börsintrigernas intressen, utan drev också en politik helt enligt börsens regler och spekulerade på ”nationalitetsprincipen”. I Frankrikes tidigare

3 Krimkriget var en exempellös komedi av misstag där man vid varenda scen undrade: vem kommer att bli lurad den här gången? Men den komedin kostade oräkneliga rikedomar och mer än en miljon människoliv. Knappt hade kriget börjat förrän Österrike invaderade Donaufurstendömena. Ryssarna slog till reträtt inför invasionen. Det gjorde ett krig mot Turkiet vid den ryska landgränsen omöjligt så länge Österrike förblev neutralt. Men Österrike var villigt att bli allierad i ett krig vid denna gräns på villkor att kriget på allvar fördes för att återupprätta Polen och för gott pressa tillbaka Rysslands västgräns. Det skulle också ha dragit in Preussen, som Ryssland fick all sin import genom. Ryssland skulle ha hamnat i blockad via land och vatten och skulle snart ha besegrats. Men det ingick inte i de allierades planer. De var tvärtom glada över att ha undkommit faran av ett verkligt krig. Palmerston föreslog att krigsskådeplatsen skulle flyttas till Krim – vilket var vad Ryssland önskade – och Louis Napoleon höll glatt med. Här kunde kriget bara bli på låtsas, och så var alla huvudpersoner nöjda. Men tsar Nikolaj fick för sig att föra ett verkligt krig, och glömde på samma gång bort att det här kanske var det mest gynnsamma landet för ett låtsaskrig, men det mest ogynnsamma för ett verkligt krig. Det som är Rysslands styrka under ett försvar – hennes enormt omfattande och glest befolkade landområden, utan vägar och fattiga på hjälpresurser – vänder sig i händelse av ett ryskt anfallskrig mot Ryssland själv, och ingenstans mer än i riktning mot Krim. Stäpperna i södra Ryssland skulle bli angriparnas grav, men blev istället de ryska arméernas grav, de arméer som Nikolaj med brutal och idiotisk skoningslöshet drev mot Sevastopol, den ena efter den andra, och den sista mitt i vintern. När den sista hastigt rekryterade, slarvigt utrustade och bedrägligt provianterade armén förlorade omkring två tredjedelar av sitt manskap (hela bataljoner gick under i snöstormar) och resten inte kunde driva bort fienden från rysk mark, bröt den inbilske, idiotiske Nikolaj ömkligt ihop och förgiftade sig själv. Från och med då blev kriget åter ett låtsaskrig och inom kort slöt man fred. (Engels' fotnot.)

* Carbonari var ett hemligt politiskt sällskap i Italien i början av 1800-talet – öa.

politik hade en uppdelning av Tyskland och Italien varit en av Frankrikes omistliga grundläggande rättigheter. Louis Napoleon började omedelbart att bit för bit sälja bort denna rättighet, mot så kallad kompensation. Han var beredd att hjälpa Italien och Tyskland att bli av med sin splittring, under förutsättning att de var beredda att betala varje steg mot nationell enhet genom att avstå territorium till honom. Det både tillfredsställde den franska chauvinismen och utvidgade gradvis kejsardömet till 1801 års gränser, och återgav dessutom Frankrike den exklusiva rollen som upplyst makt och folkens befriare, och framställde Louis Napoleon som beskyddare av förtryckta nationaliteter. Och hela den upplysta bourgeoisie, som var entusiastisk inför nationella tankar – eftersom den var djupt intresserad av att rensa undan alla hinder för affärer på världsmarknaden – jublade enhälligt över denna världsbefriande upplysning.

Det började i Italien. Sedan 1849 hade Österrike haft den absoluta makten där, och Österrike var då hela Europas syndabock. Krimkrigets magra resultat tillskrevs inte västmakternas obeslutsamhet eftersom de bara hade velat ha ett låtsaskrig, utan Österrikes vacklande inställning, för vilken ingen kunde beskyllas mer än västmakterna själva. Men österrikarnas framryckning till Pruth – det var tacken för Rysslands hjälp i Ungern 1849 – kränkte Ryssland så mycket (trots att just denna framryckning hade räddat Ryssland) att det med glädje såg fram mot varje angrepp på Österrike. Man räknade inte längre med Preussen, som redan hade behandlats illa vid fredskongressen i Paris. Således planerades kriget för att, med ryskt deltagande, befria Italien ”ända till Adriatiska havet”. Det inleddes på våren 1859 och avslutades på sommaren vid Mincio. Österrike drevs inte ut från Italien, Italien var inte ”fritt till Adriatiska havet” och inte enat, Sardinien hade utvidgat sitt territorium, men Frankrike hade fått Savoien och Nice och därmed återupprättat 1801 års gräns mot Italien.

Men italienarna var inte nöjda med detta sakernas tillstånd. Vid den tiden dominerades Italien av manufaktur i egentlig mening, och den storskaliga industrin var ännu i sin linda. Arbetarklassen var långtifrån helt exproprierad och proletariserad. I städerna hade den fortfarande egna produktionsmedel, i landsbygdsområdena var industriarbete en bisyssla för småbönder eller arrendatorer. Bourgeoisens energi hade alltså inte knäckts av ett modernt klassmedvetet proletariats motstånd. Och i och med att Italiens uppsplittring bara upprätthölls med hjälp av österrikarnas utländska styre, under vars beskydd furstarna vidmakthölls sitt extrema vanstyre, tog den jordägande storadeln och majoriteten av städernas befolkning parti för bourgeoisie som förkämpe för nationell självständighet. Men det utländska styret störtades 1859, utom i Venedig. Frankrike och Ryssland omöjliggjorde Österrikes fortsatta inblandning i Italien och ingen var längre rädd för dem. I Garibaldi hade Italien en hjälte av ålderdomlig värdighet, som kunde utföra mirakel och verkligen utförde mirakel. Med tusen frivilliga störtade han hela Neapels kungadöme, enade i själva verket Italien, och slet den bonapartistiska politikens påhittiga väv i stycken. Italien blev fritt och i allt väsentligt förenat – om än inte av Louis Napoleons intriger utan av revolutionen.

Efter det italienska kriget var det andra franska kejsardömet utrikespolitik inte längre någon hemlighet för någon. De som hade besegrat den store Napoleon skulle straffas – men *l'un après l'autre*, den ena efter den andra. Ryssland och Österrike hade fått sitt, Preussen var nästa på tur. Och Preussen var mer föraktat än någonsin tidigare. Dess politik under det italienska kriget hade varit feg och ynkelig, precis som vid tiden för Baselfreden 1795. Med sin ”fria handens politik” hade det nått en punkt då det stod helt isolerat i Europa, och dess stora och små grannar såg med glädje fram

mot att få se det krossas. Dess händer var bara fria för en sak – att avträda Rhens vänstra flodbank till Frankrike.

Under åren omedelbart efter 1859 ökade faktiskt övertygelsen överallt, och ingenstans mer än vid Rhen, att den vänstra flodbanken skulle vara oåterkalleligen förlorad till Frankrike. Inte för att det var särskilt önskvärt, men det betraktades som ett oundvikligt öde, och sanningen att säga var det inte särskilt fruktat. Gamla minnen av franska tider, som verkligen hade givit frihet, vaknade bland bönderna och småbourgeoisien. Inom bourgeoisien var finansaristokratin, speciellt i Köln, redan djupt indragen i franska Crédit Mobiliers och andra bedrägliga bonapartistiska företags intriger och krävde högljutt annektering.⁴

Men en förlust av Rhens vänstra flodbank skulle inte bara försvaga Preussen, utan även Tyskland. Och Tyskland var mer splittrat än någonsin. På grund av Preussens neutralitet under kriget i Italien stod Preussen och Österrike längre från varandra än någonsin. Skaran av småfurstar kastade halvt skrämnda, halvt längtande blickar på Louis Napoleon som beskyddare av en förnyad Rhensk konfederation – sådan var det officiella Tysklands ståndpunkt. Och det vid en tidpunkt då man bara med hjälp av hela nationens samlade styrkor kunde undvika faran av uppdelning.

Men hur skulle hela landets styrkor kunna enas? Efter de misslyckade nästan undantagslöst oklara försöken 1848, och genom att en del av oklarheten därmed hade skingrats, låg tre vägar öppna.

Den första vägen var ett verkligt enande genom att de enskilda staterna avskaffades, det vill säga en öppet revolutionär väg. Denna väg hade precis lett Italien till sitt mål. Savojendynastin hade anslutit sig till revolutionen och därmed tagit över den italienska kronan. Men våra tyska savojaner, hohenzollarna, även deras djärvaste Cavour i form av Bismarck, var helt oförmögna att ta ett så modigt steg. Folket skulle tvingats göra allting själv – och under ett krig om Rhens vänstra flodbank hade de troligen kunnat genomföra det nödvändiga. Preussarnas oundvikliga reträtt till andra sidan Rhen, ett utdraget krig vid befästningarna kring Rhen, och de sydtyska furstarnas förräderi som utan tvekan skulle följa, skulle ha räckt för att piska upp en nationell rörelse som skulle ha sopat undan hela det dynastiska systemet. I så fall hade Louis Napoleon varit den förste att stoppa undan svärdet. Det andra kejsardömet hade bara råd med motståndare bland reaktionärerna, gentemot vilka det framstod som den franska revolutionen fortsättning, folkens befriare. Det var maktlöst mot ett folk som själv var indraget i en revolution. En segerrik tysk revolution skulle faktiskt ha kunnat ge en impuls för att störta hela det franska kejsardömet. Det var i bästa fall. Om de dynastiska furstarna besegrade rörelsen, så skulle i värsta fall Rhens vänstra flodbank tillfälligt gå förlorad till Frankrike, och de dynastiska furstarnas aktiva och passiva förräderi skulle avslöjas inför hela världen. Det skulle skapa en besvärlig situation som Tyskland inte skulle ha någon utväg från annat än med en revolution, att fördriva alla furstarna och upprätta en förenad tysk republik.

I den rådande situationen gick det bara att slå in på denna väg mot enande av Tyskland om Louis Napoleon inledde ett krig om gränsen vid Rhen. Men av orsaker som vi snart ska förklara ägde inte detta krig rum. Men som ett resultat av det slutade frågan om nationellt enande att vara en livsviktig fråga, en fråga som måste lösas direkt för att inte nationen skulle straffas med undergång. För tillfället kunde nationen vänta.

⁴ Marx och jag upplevde flera gånger på plats att det var den allmänna stämningen vid Rhen på den tiden. Bland annat frågade industriägare på vänstra flodbanken mig hur deras industri skulle klara sig med franska tulltaxor. (Engels' not.)

Den andra vägen var att enas under österrikisk överhöghet. 1815 hade Österrike villigt blivit kvar som statsbildning med ett kompakt, rundat territorium, en ställning som Napoleon-krigen hade påtvingat det. Det gjorde inga anspråk på de tidigare besittningar i södra Tyskland som det hade avstått från. Det nöjde sig med att annektera gamla och nya områden som geografiskt och strategiskt kunde passa in i monarkins återstående kärna. Det avskiljande av det tyska Österrike från resten av Tyskland som inleddes med Josef II:s skyddstullar, förvärrades av Frans I:s polisregim i Italien och drogs till sin ytterlighet genom det tyska kejsardömet och den rhenska konfederationens sönderfall, och fortsatte i praktiken även efter 1815. Metternich byggde en formlig kinesisk mur mellan sin stat och Tyskland. Tullarna höll Tysklands materiella produkter borta, och censuren höll borta de intellektuella, och de mest otroliga konster vad gäller pass begränsade de personliga kontakterna till ett absolut minimum. På hemmaplan skyddades landet mot även de lindrigaste, politiska oroligheter av en absolutistisk tyranni som var unik till och med i Tyskland. Således hade Österrike varit helt isolerat från Tysklands hela borgerligt liberala rörelse. 1848 revs åtminstone den intellektuella muren till stor del ner, men det årets händelser och konsekvenserna av dem passade näppeligen för att föra Österrike närmare resten av Tyskland. Tvärtom hävdade Österrike alltmer sin oberoende ställning som stormakt. Så trots att de österrikiska soldaterna i konfederationens fästning fortfarande var populära och omtyckta, medan preussarna var hatade och föraktade, och trots att Österrike fortfarande var populärt och respekterat i hela det övervägande katolska syd och väst, så kom det sig att ingen på allvar trodde på ett tyskt enande under österrikisk överhöghet, utom kanske några få furstar från de små och medelstora tyska staterna.

Och det kunde heller inte vara på något annat sätt. Österrike skulle själv inte ha velat ha det annorlunda, även om landet i det tysta fortsatte att hysa romantiska drömmar om ett imperium. De österrikiska tullmurarna hade med tiden blivit den enda kvarvarande materiella skiljeväggen inom Tyskland, och upplevdes därför som särskilt viktiga. Det fanns ingen mening med en oberoende stormaktspolitik om det inte innebar att offra tyska intressen för specifikt österrikiska, det vill säga italienska, ungerska, etc. intressen. Precis som före revolutionen var Österrike fortfarande den mest reaktionära staten i Tyskland, mest motvillig att följa moderna trender, och dessutom den enda kvarvarande specifikt katolska stormakten. Ju mer regeringen efter mars [1848] försökte återupprätta prästernas och jesuiternas gamla ledning, ju mer omöjligt blev dess herravälde över ett land som var till mellan en och två tredjedelar protestantiskt. Och till sist var ett enande under Österrike bara möjligt genom att bryta upp Preussen. Även om det i sig själv inte skulle ha varit någon katastrof för Tyskland, så skulle det ha varit lika skadligt om Österrike hade brutit sönder Preussen som om Preussen hade brutit sönder Österrike strax innan en överhängande seger för en revolution i Ryssland (och efter det skulle det vara onödigt, eftersom det då överflödiga Österrike skulle falla sönder av sig själv).

Kort sagt var tysk enhet under Österrikes vingar en romantisk dröm, och när de små och mellanstora staternas tyska furstar 1863 samlades i Frankfurt för att utropa Frans Josef av Österrike till kejsare över Tyskland, så visade det sig vara just det. Kungen av Preussen dök helt enkelt inte upp och kejsarkomedin blev ett fiasko.

Det återstod en tredje väg: enande under Preussens överhöghet. Och eftersom det var denna väg man slog in på, så leder den oss från spekulationernas område till den praktiska ”realpolitikens” fastare, om än ganska smutsiga område.

Ända sedan Fredrik II hade Preussen betraktat både Tyskland och Polen som territorier som bara skulle erövrats, ställen där man tog det som gick att få, men underförstått för att man måste dela med sig till andra. Sedan 1740 hade det varit Preussens ”tyska uppdrag” att dela Tyskland med främmande länder, särskilt med Frankrike. “*Je vais, je crois, jouer votre jeu; si les as me viennent, nous partagerons*” (Jag tror att jag ska spela ert spel. Om jag får ässen så ska vi dela på dem) – så löd Fredriks avskedsord till den franska ambassadören när han drog iväg till sitt första krig. Troget sitt ”tyska uppdrag” förrådde Preussen Tyskland när freden undertecknades med Basel 1795, och gick i fredsfördraget den 5 augusti 1796 på förhand med på att avträda Rhens vänstra flodbank till Frankrike i utbyte mot ett löfte om territoriell expansion, och inkasserade faktiskt belöningen för sitt förräderi mot kejsardömet i ett beslut av den kejsarliga deputationen som hade dikterats av Ryssland och Frankrike. 1805 förrådde det än en gång sina allierade, Ryssland och Österrike, när Napoleon höll upp Hannover framför det – ett bete som det alltid var redo att svälja. Men det blev så intrasslat i sin egen idiotiska list att det trots allt drogs in i ett krig med Napoleon, och blev välförtjänt krossat vid Jena. Fortfarande påverkat av dessa slag var Fredrik William III till och med efter segrarna 1813 och 1814 beredd att avstå från alla utposter i västra Tyskland och begränsa sig till att behålla nordöstra Tyskland, och precis som Österrike så mycket som möjligt dra sig tillbaka från Tyskland – vilket skulle ha förvandlat hela västra Tyskland till en ny rhensk konfederation under ryskt eller franskt beskydd. Planen misslyckades: Westfalen och Rhenprovinsen tvingades på kungen mot hans vilja, och med dem ett nytt ”tyskt uppdrag”.

För tillfället var det slut med annekteringar – utom uppköpet av några små remsor mark. Hemma började det gamla byråkratiska junkersystemet gradvis blomstra igen, de konstitutionella löften som folket fått i tider av stora svårigheter bröts hela tiden. Men trots allt detta befann sig bourgeoisien alltmer på uppgång även i Preussen, ty utan industri och handel var inte ens den högfärdiga preussiska staten någonting. Långsamt, ovilligt, i homeopatiska doser, gjordes ekonomiska eftergifter till bourgeoisien. På sätt och vis gav dessa eftergifter framtidsutsikter av stöd till Preussens ”tyska uppdrag”: ty för att få bort de utländska tullhindren mellan sina två delar inbjöd Preussen de närliggande tyska staterna till en tullunion. På så sätt kom den tullunion till stånd som fram till 1830 bara hade varit en from önskan (bara Hessen-Darmstadt hade anslutit sig), men som ett resultat av en något snabbare politisk och ekonomisk utveckling anslöt sig senare större delen av det inre Tyskland ekonomiskt till Preussen. Även efter 1848 stod dock de icke preussiska kustregionerna kvar utanför unionen.

Tullunionen blev en stor framgång för Preussen. Det faktum att den innebar en seger över Österrikes inflytande var knappast den springande punkten. Det viktigaste var att den vann över hela bourgeoisien i de mellanstora och små staterna till Preussens sida. Med undantag för Sachsen fanns det ingen tysk stat vars industri hade utvecklats tillnärmelsevis lika mycket som Preussens, och det berodde inte bara på naturliga och historiska förutsättningar, utan också på dess större tullområde och inre marknad. Ju mer tullunionen växte, och ju mer den drog in de små staterna i denna inre marknad, desto mer vände sig bourgeoisien i dessa stater vid att betrakta Preussen som sin ekonomiska och senare också politiska ledare, och professorerna dansade efter bourgeoisiens pipa. Det hegelianerna tolkade filosofiskt i Berlin – nämligen att Preussen var kallat att ta över ledarskapet i Tyskland – visade Schlossers lärjungar, i synnerhet Häusser och Gervinus, historiskt i Heidelberg. Det förutsatte förstås att Preussen skulle förändra hela sitt politiska system, att det

skulle uppfylla de borgerliga ideologernas krav.⁵

Men allt detta ägde inte rum för att det fanns någon speciell förkärlek för den preussiska staten, som till exempel var fallet när den italienska bourgeoisien accepterade Piemonte som ledande stat efter att den öppet hade ställt sig i ledningen för den nationella och konstitutionella rörelsen. Nej, det gjordes motvilligt, bourgeoisien valde Preussen som det mindre onda eftersom Österrike stängde ute dem från sin marknad, och eftersom Preussen jämfört med Österrike fortfarande hade en något borgerlig karaktär, om än bara på grund av sin snålhet i ekonomiska frågor. Preussen inrättade två bra institutioner före de andra stora staterna: allmän värnplikt och allmän obligatorisk utbildning. Landet hade infört dem i tider av akut behov, men under bättre tider tömt dem på sitt innehåll – som under vissa förhållanden är farligt – genom att slarva med underhållet av dem och medvetet försämra dem. Men de fortsatte att existera på papper, vilket gav Preussen möjlighet att en dag utveckla massornas slumrande energi i en utsträckning som inga andra ställen med samma befolkning kunde uppnå. Bourgeoisien förlikade sig med de två institutionerna: runt 1840 var det lätt och jämförelsevis billigt för personer med ett års värnplikt, det vill säga bourgeoisiens söner, att undkomma tjänstgöring med hjälp av mutor, i synnerhet som armén själv inte satte så stort värde på *Landwehr*-officerare som hade rekryterats från handelsmänna- och industrikretsar. Det otvivelaktigt större antal personer med ett visst mått av grundläggande kunskaper som fortfarande fanns tillgängliga i Preussen som ett resultat av den obligatoriska utbildningen var väldigt användbara för bourgeoisien. Men i och med den storskaliga industrins utveckling räckte till sist inte ens de till.⁶ Det var företrädesvis småbourgeoisien som klagade på de två institutionernas höga kostnader, som visade sig i form av höga skatter. Den uppåtstigande bourgeoisien räknade med att de förvisso irriterande men oundvikliga utgifter som hängde samman med landets framtida ställning som stormakt skulle kompenseras rikligen genom högre profiler.

Kort sagt hade de tyska borgarna inga illusioner om Preussens vänlighet. Om tanken på preussiskt herravälde sedan 1840 hade blivit populärt bland dem, så var det bara på grund av och i den mån den preussiska bourgeoisien, tack vare sin snabbare ekonomiska utveckling, tog det ekonomiska och politiska ledarskapet över den tyska bourgeoisien, bara på grund av och i den mån familjerna Rotteck och Welcker i det gamla konstitutionella söder ställdes i skuggan av familjerna Camphausen, Hansemann och Milde i det preussiska norr, och advokaterna och professorerna överglänstes av handelsmän och företagare. Under åren just innan 1848 hade det bland de preussiska liberalerna, speciellt kring Rhen, i själva verket utvecklats en helt annan revolutionär atmosfär än bland de kantonala liberalerna i söder. Vid den här tiden publicerades de två bästa politiska folksångerna sedan 1500-talet, den om borgmästare Tschsch och den om baronessan von Droste-Fischering, vars liderlighet förfärrar de äldre personer som 1849 muntert sjöng:

Har någon någonsin haft sådan otur
Som vår stackars borgmästare Tschsch,
Han sköt mot tjockisen två steg bort
Och ändå missade hans kula!

5 *Rheinische Zeitung* diskuterade 1842 frågan om Preussens herravälde utifrån denna synvinkel. Gervinus sa så tidigt som sommaren 1843 i Ostende: Preussen måste ta ledningen över Tyskland, men det kräver tre förutsättningar: Preussen måste skaffa en konstitution, bevilja pressfrihet och föra en tydligare utrikespolitik. (Engels' not.)

6 Redan under *Kulturkampf*-tiden klagade rhenska industriägare till mig att de inte kunde befordra annars utmärkta arbetare till jobbet som förmän på grund av de otillräckliga kunskaper de hade fått i skolan. Det gällde speciellt i katolska områden. (Engels' not.)

Men allt detta skulle snart förändras. Februarirevolutionen följdes av marsdagarna i Wien och revolutionen i Berlin den 18 mars. Bourgeoisien segrade utan att behöva organisera någon verklig kamp, den ville inte ens ha verklig kamp när den uppstod. Strax innan hade bourgeoisien flörtat med dåtidens socialism och kommunism (speciellt i Rhenlandet), men plötsligt märkte den att den inte bara hade fött upp enstaka arbetare utan en arbetarklass, förvisso ett fortfarande halvsovande, men gradvis uppvaknande och till sin inre natur revolutionärt proletariat. Detta proletariat hade överallt hjälpt bourgeoisien att segra, och förde, speciellt i Frankrike, redan fram krav som var oförenliga med hela det borgerliga systemet. Den 23 juni 1848 ägde den första fruktansvärda kampen mellan de två klasserna rum i Paris, och efter 4 dagars strider besegrades proletariatet. Från och med då gick bourgeoisiens stora majoritet i hela Europa över till reaktionens sida och förenade sig med de absolutistiska byråkrater, feodalherrar och präster som den strax innan hade störtat med hjälp av arbetarna. De förenade sig mot samhällets fiender, just dessa arbetare.

Den form som detta tog i Preussen var att bourgeoisien i november 1848 lämnade de representanter som den själv hade valt åt sitt öde, och med dold eller öppen munterhet satt vid sidan av och såg dem skingras av regeringen. Det är sant att den junkerbyråkratiska regeringen, som nu har suttit kvar i nästan ett decennium, var tvungen att härska enligt konstitutionella former, men den gav igen genom att använda ett system av småaktiga irritationsmoment och hinder, makalösa till och med i Preussen, som drabbade bourgeoisien mer än någon annan. Men den sistnämnda hade ångerfullt dragit sig tillbaka, och ödmjukt underkastat sig slagen och sparkarna som överöstes den som straff för dess tidigare revolutionära längtan, och lärde sig gradvis att tänka det den senare skulle uttrycka högt: Ja, förvisso är vi hundar!

Sedan kom regentskapet. För att visa sin lojalitet mot tronen, omgav Manteuffel tronarvingen, den nuvarande kejsaren, med spioner, precis som Puttkamer nu gör med *Sozialdemokrats* redaktion. När tronarvingen blev härskare sparkades givetvis Manteuffel omedelbart ut och den Nya eran började. Det var bara ett miljöombyte. Prinsregenten nedlät sig att låta bourgeoisien bli liberal igen. Bourgeoisien begagnade sig med glädje av hans tillåtelse, men de lurade sig själva att de nu kontrollerade situationen, och att den preussiska staten skulle vara tvungen att dansa efter deras pipa. Det var ingalunda vad de ”officiella kretsarna”, som de underdånigt kallades, avsåg. Det pris som den liberala bourgeoisien tvingades betala för den Nya eran blev omorganiseringen av armén. Regeringen krävde bara att den allmänna värnplikten skulle tillämpas i den omfattning som man hade gjort omkring 1816. Den liberala oppositionen kunde absolut inte säga något mot det som inte på samma gång skulle ha stridit mot dess eget tal om Preussens makt och dess tyska uppdrag. Men som villkor för sitt samtycke krävde den liberala oppositionen att värnpliktstiden enligt lag skulle begränsas till två år. I sig själv var det helt rimligt, frågan var om det kunde drivas igenom, om den liberala bourgeoisien var beredd att vidhålla detta villkor ända till slutet, att riskera sin egendom och sina liv. Regeringen krävde bestämt tre års värnpliktstid, parlamentet två, och en konflikt bröt ut. Och i och med konflikten om värnpliktsfrågan så blev utrikespolitiken återigen avgörande även för inrikespolitiken.

Vi har sett hur Preussen genom sin hållning under Krimkriget och kriget i Italien förverkade de sista resterna av respekt det fortfarande åtnjöt. Den bedrövliga politiken kunde delvis rättfärdigas med arméns usla tillstånd. Redan sedan före 1848 kunde inga nya skatter införas eller nya lån tas utan samtycke från stånden, och eftersom ingen var villig att kalla samman stånden i detta syfte fanns det

aldrig tillräckligt med pengar för armén, som på grund av denna gränslösa njugghet ruinerades. Den anda av parader och militär exercis som hade varit förhärskande under Fredrik William III gjorde resten. Hur hjälplös denna paradarmé visade sig vara på slagfälten i Danmark 1848 går att läsa i greve Waldersees skrifter. Mobiliseringarna 1850 blev ett totalt fiasko. Det var brist på allting, och det som fanns var till största delen oanvändbart. Kammarens omröstning om finansiering hjälpte förvisso till i detta avseende. Armén skakades ur sina gamla hjulspår, parader ersattes av fälttjänstgöring, åtminstone i de flesta fall. Men arméns numeriska styrka var fortfarande lika stor som den hade varit omkring 1820, medan alla de andra stormakterna, i synnerhet Frankrike, som nu utgjorde den största faran, hade utökat sina väpnade styrkor avsevärt. Och ändå var det allmän värnplikt i Preussen, på pappret var varenda preussare soldat. Men trots att befolkningen hade vuxit från 10½ miljoner (1817) till 17¾ miljoner (1858), var armén inte tillräckligt stor för att rymma och utbilda mer än en tredjedel av alla män som var lämpade för värnplikt. Regeringen krävde nu att arméns styrka skulle öka exakt lika mycket som befolkningstillväxten sedan 1817. Men samma liberala deputerade som ständigt hade krävt att regeringen skulle ta ledningen i Tyskland, garantera dess yttre säkerhet och återställa dess prestige bland länderna – samma personer prutade och köpslog nu och vägrade gå med på någonting utom på basis av två års tjänstgöring. Hade de styrkan att få igenom sin vilja, som de så envist hävdade? Stödde folket, eller åtminstone bourgeoisien, dem, och var de redo för handling?

Tvärtom. Under sina verbala strider med Bismarck jublade bourgeoisien, men i själva verket organiserade den en rörelse som, om än omedvetet, faktiskt riktade sig mot den politik som drevs av majoriteten i den preussiska kammaren. Danmarks angrepp på Holsteins författning och försöken att med våld fördanska Schleswig gjorde de tyska borgarna ilska. De var vana vid att mobbas av stormakterna, men att det lilla Danmark sparkade på dem väckte deras vrede. Nationella förbundet bildades. Dess styrka utgjordes just av de små staternas bourgeoisie. Och även om Nationella förbundet var helt igenom liberalt, så krävde det först och främst nationell enhet under Preussens ledning, om möjligt ett liberalt Preussen, men i värsta fall ett oförändrat Preussen. Nationella förbundets viktigaste krav var att äntligen sätta fart, bestraffa Danmark, och visa tänderna för stormakterna i Schleswig-Holstein. Kravet på preussiskt ledarskap saknade nu den otydlighet och oklarhet som ända fram till 1850 hade kännetecknat det. Nu var det säkert att det innebar att Österrike skulle kastas ut från Tyskland, att de små staternas självständighet verkligen skulle avskaffas, och att ingetdera kunde uppnås utan inbördeskrig och utan att Tyskland delades. Men det fanns inte längre någon rädsla för inbördeskrig, och delningen var bara en slutsats som drogs av de österrikiska tullbegränsningarna. Den tyska industrin och handeln hade utvecklats så mycket, nätverket av tyska handelsföretag som omspände världsmarknaden hade blivit så omfattande och tätt att de små staternas tillväxt hemma och bristen på rättigheter och skydd utomlands hade blivit outhärdliga. Och trots att de starkaste politiska organisationer som den tyska bourgeoisien någonsin hade haft i praktiken röstade för misstroende mot Berlins deputerade, så fortsatte de sistnämnda att köpslå om värnpliktstiden.

Så stod det till när Bismarck beslutade sig för att ingripa aktivt inom utrikespolitiken.

Kapitel 2 Hur Bismarck gjorde Preussen till en stormakt

Bismarck är Louis Napoleon översatt från en fransk låtsasäventyrare till en preussisk lantjunkare

och tysk studentkårsmedlem [*Korpsbursche*]. Liksom Louis Napoleon är Bismarck en man med ett mycket praktiskt sinne och stor slughet, född affärsman och en listig sådan, som under andra omständigheter skulle ha tävlat med Vanderbilt och Jay Gould och de andra på New York-börsen, han har i själva verket varit bra på att ordna det för sig. Men hans utvecklade sinne för det praktiska går ofta hand i hand med en motsvarande inskränkt världssyn, och i detta avseende överträffar Bismarck sin franska föregångare. Den sistnämnda hade själv utarbetat sina ”napoleonska idéer” under sina år på luffen – som de också präglades av – medan Bismarck som vi ska se aldrig lyckades skapa ens en gnutta egna politiska idéer, utan alltid slog ihop andras färdiga tankar för att passa sina egna syften. Men just denna trångsynthet var hans smala lycka. Utan den skulle han aldrig ha kunnat se på världen ur en speciellt preussisk synvinkel, och om det hade funnits en reva i denna typiskt preussiska världssyn som dagsljuset kunde ha lyst igenom, så skulle han ha förstört hela sitt uppdrag och det skulle ha blivit slutet på hans glansperiod. Förvisso blev han förbryllad när han på sitt eget sätt hade fullföljt det specialuppdrag som han hade tilldelats honom utifrån, och vi kommer att se vilka skutt han tvingades ta på grund av sin totala brist på förnuftiga idéer och oförmåga att förstå den historiska situation som han själv hade skapat.

Om Louis Napoleons förflutna hade lärt honom att inte vara så noga med valet av metoder, så lärde sig Bismarck från den preussiska politikens historia, särskilt från den så kallade store kurfurstens och Fredrik II:s politik, att bry sig ännu mindre om skrupler, även om han då kunde bevara den upprymda vetenskapen att ha varit trogen fäderneslandets traditioner. Hans affärssinne lärde honom att bromsa sin junkeraptit när det behövdes. När det inte längre var nödvändigt trädde den åter tvärt i förgrunden. Det var förstas ett tecken på hans förfall.

Hans politiska metoder var en studentförenings metoder, en komiskt bokstavlig tolkning av studenternas öldrickerregler, som var utformade att rädda dem ur en klämma på puben, och av respekt mot den preussiska konstitutionen använde han dem på ett bryskt sätt i kammaren. Alla nyheter han införde inom diplomatin hade han lånat från studentföreningarna. Men om Louis Napoleon ofta tvekade i de avgörande ögonblicken, till exempel under statskuppen 1851, då Morny helt enkelt måste tvinga honom att fullborda det han hade inlett, eller strax innan kriget 1870, då hans osäkerhet förstörde hela hans ställning, måste vi medge att det aldrig har hänt med Bismarck. Hans viljestyrka övergav honom aldrig, det var mycket mer sannolikt att den övergick till öppen brutalitet. Och mer än något annat var det hemligheten bakom hans framgångar. Alla härskande klasser i Tyskland, junkrarna såväl som bourgeoisien, hade förlorat så mycket av de sista resterna av energi, det hade blivit så mycket av en vana i det ”bildade” Tyskland att inte ha någon vilja, att den ende person bland dem som verkligen fortfarande hade någon, just på grund av detta blev den störste bland dem och en tyrann över dem alla, på vars befallning de mot sitt bättre omdöme och sitt samvete var beredda att ”hoppa över pinnen” som de själva kallar det. I det ”obildade” Tyskland är det sant att saker och ting inte ännu har hamnat i ett så kritiskt läge. Det arbetande folket har visat att det har en vilja mot vilken inte ens Bismarcks starka vilja kan segra.

En briljant karriär låg framför vår Brandenburgjunker, om han bara hade modet och vettet att hjälpa sig själv till den. Hade inte Louis Napoleon blivit bourgeoisiens idol just på grund av att han upplöste deras parlament men ökade deras profiter? Och hade inte Bismarck samma affärstalanger som bourgeoisien beundrade så mycket hos den falske Napoleon? Drogs han inte till sin Bleichröder precis som Louis Napoleon till sin Fould? Fanns det inte i Tyskland 1864 en motsättning mellan de

borgerliga representanterna i kammaren, som av snålhet ville minska värnpliktstiden, och bourgeoisien i Nationella förbundet, som till varje pris krävde nationell handling, för vilket en armé var avgörande? Var det inte en motsättning som liknade den i Frankrike 1851 mellan bourgeoisien i kammaren som ville hålla presidentens makt i schack och bourgeoisien utanför som ville ha lugn och ro och en stark regering, lugn till varje pris – en motsättning som Louis Napoleon löste genom att skingra bråkmakarna i parlamentet och ge bourgeoisiens stora massa lugn och ro? Var inte saker och ting i Tyskland mycket säkrare för ett djärvt steg? Hade inte bourgeoisien tillhandahållit en färdig plan för omorganisering, och krävde inte den förstnämnda högljutt en energisk preussisk statsman som skulle genomföra deras plan, driva ut Österrike från Tyskland och ena de små staterna under Preussens överhöghet? Och om den preussiska konstitutionen måste behandlas lite illa, om ideologerna i och utanför kammaren förtjänade att knuffas åt sidan, gick det då inte att förlita sig på allmän rösträtt, precis som Louis Napoleon hade gjort? Vad kunde vara mer demokratiskt än att införa allmän rösträtt? Hade inte Louis Napoleon visat att det var absolut säkert – om det sköttes på rätt sätt? Och gav inte just allmän rösträtt medlen för att tilltala folkets breda massor, att flörta lite med den framväxande samhällsrörelsen om bourgeoisien skulle visa sig vara bångstyrig?

Bismarck ingrep. Det handlade om att upprepa Louis Napoleons statskupp, göra de verkliga styrkeförhållandena fullständigt klara för den tyska bourgeoisien, med våld skingra deras liberala illusioner, men genomföra de av deras nationella krav som sammanföll med Preussens önsknings. Det var Schleswig-Holstein som först gav en hävstång till handling. Vad gäller utrikespolitiken hade scenen förberetts. Den ryska tsaren hade vunnits över till Bismarcks sida med hjälp av den sistnämndas smutsiga arbete mot de polska upprorsmakarna 1863. Louis Napoleon hade också bearbetats och kunde rättfärdiga sin likgiltighet till, om inte tysta medverkan i, Bismarcks planer med sin favorit, ”nationalitetsprincipen”. Palmerston var premiärminister i England, men han hade placerat lille lord John Russell i utrikesdepartementet – bara i syfte att göra honom till sin egen driftkucku. Men Preussens rival om herraväldet i Tyskland var Österrike, och just i denna fråga hade det inte råd att låta sig bli övertrumfat av Preussen, speciellt som det 1850 och 1851 hade agerat som tsar Nikolajs bödel i Schleswig-Holstein, till och med ännu mer avskyvärt än Preussen. Situationen var därmed ytterst gynnsam. Oavsett hur mycket Bismarck hatade Österrike, och hur glatt Österrike återigen skulle låta det gå ut över Preussen, fanns det efter Fredrik VII av Danmarks död inget annat de kunde göra utom att gemensamt agera mot Danmark – med Rysslands och Frankrikes tysta medgivande. Så länge Europa förblev neutralt var framgången säkrad redan på förhand. Och Europa fortsatte att vara neutralt, hertigdömena erövrades och avträdades i fredsavtalet.

Under det här kriget hade Preussen haft ytterligare ett syfte – att testa armén, som sedan 1850 hade utbildats efter nya principer och 1860 hade omorganiserats och förstärkts, och hinna testa den innan fienden gjorde det. Den klarade testet över alla förväntningar, och det under alla möjliga sorters militära situationer. Slaget vid Lyngby på Jylland visade att tändnålsgeväret var klart överlägset mynningsladdarna och att preussarna visste hur det skulle användas på rätt sätt, ty snabb eldgivning från 80 preussare bakom skydd fick tre gånger så många danskar att fly. Samtidigt hade det visat sig att den enda läxa som österrikarna hade lärt sig från det italienska kriget [1859] och fransmännens stridsteknik, var att det inte var bra att skjuta, att en riktig soldat måste slå tillbaka fienden direkt med sin bajonett. Det kom de ihåg, och det gick inte att tänka sig en mer välkommen fiendetaktik mot bakladdarnas mynningar. För att ge österrikarna möjlighet att snarast möjligt i praktiken övertyga sig själva om detta, satte fredsavtalet hertigdömena under Österrikes och Preussens

gemensamma överhöghet, och skapade därmed en rent tillfällig situation som måste skapa konflikt på konflikt, och lämnade det helt upp till Bismarck att avgöra när han skulle välja att utnyttja en sådan konflikt för sitt stora slag mot Österrike. Eftersom det var en preussisk politisk tradition att, med herr von Sybels ord, utnyttja en gynnsam situation ”med yttersta skoningslöshet”, var det självklart att omkring 200.000 danskar i norra Schleswig annekterades till Tyskland, under förevändning att befria tyskar från ett danskt förtryck. Den enda som fick något var hertigen av Augustenburg, småstaternas och den tyska bourgeoisiens kandidat till Schleswig-Holsteins tron.

På så sätt hade Bismarck genomfört den tyska bourgeoisiens vilja i hertigdömena mot deras vilja. Han hade kastat ut danskarna och trotsat de främmande länderna, och de sistnämnda hade inte gjort någonting. Men hertigdömena hade knappt hunnit befrias innan de behandlades som erövrade territorier, de rådfrågades inte om vad de ville utan delades helt enkelt tillfälligt mellan Österrike och Preussen. Återigen hade Preussen blivit en stormakt och var inte längre det femte hjulet under Europas vagn. Fullföljandet av bourgeoisiens nationella strävanden utvecklades bra, men den väg som valdes var inte bourgeoisiens liberala väg. Således fortsatte den preussiska militära konflikten, den blev till och med ännu mer olöslig. Den andra delen av Bismarcks viktigaste statliga insats måste inledas.

Kapitel 3 Bismarck tar Preussen till Paris' portar

Det danska kriget hade fullbordat en del av de nationella strävandena. Schleswig-Holstein ”befriades”, Warszawa- och Londonprotokollen, där stormakterna hade sanktionerat Tysklands förödmjukelse av Danmark, hade rivits i bitar och kastats på marken utan att de hade sagt ett knyst. Österrike och Preussen var åter förenade, deras arméer hade varit segerrika axel mot axel, och inga potentater funderade längre på att inkräkta på tyskt territorium. Louis Napoleons längtan efter Rhen, som dittills hade förpassats i bakgrunden av andra angelägenheter – den italienska revolutionen, upproret i Polen, komplikationerna i Danmark, och slutligen fälttåget i Mexiko – kunde inte längre tillfredsställas. För en konservativ preussisk statsman lämnade världssituationen inget övrigt att önska ur utrikespolitisk synvinkel. Men före 1871 hade Bismarck aldrig varit konservativ, och var det ännu mindre nu, och den tyska bourgeoisien var inte alls nöjd.

Den fortsatte att slita med den gamla vanliga motsättningen. Å ena sidan krävde den ensamrätt på den politiska makten, dvs. en regering som hade valts ur den liberala majoriteten i kammaren. Och en sådan regering skulle bli tvungen att föra tio års kamp mot det gamla system som kronan utgjorde innan en ny maktposition till sist erkändes, följaktligen tio år av inre svaghet. Å andra sidan krävde den en revolutionär omorganisering av Tyskland, som bara kunde genomföras med våld, det vill säga med hjälp av en faktisk diktatur. Men samtidigt hade bourgeoisien ända sedan 1848 om och om igen i de avgörande ögonblicken visat att den inte hade ens ett uns av den energi som krävdes för att genomföra något av dessa krav, än mindre båda. Inom politiken finns det bara två avgörande krafter: en organiserad statlig kraft, armén, och de folkliga massornas oorganiserade, elementära kraft. 1848 hade bourgeoisien lärt sig hur man vädjade till massorna, och den fruktade dem till och med mer än absolutismen. Men bourgeoisien hade inte tillgång till armén. Det hade Bismarck.

Under den pågående konflikten om författningen hade Bismarck till sitt yttersta bekämpat bourgeoisiens parlamentariska krav. Men han brann av iver att genomföra dess nationella krav: de

sammanföll trots allt med den preussiska politikens allra djupaste strävanden. Om han nu ännu en gång uppfyllde bourgeoisien vilja mot dess vilja, om han gjorde verklighet av Tysklands enande på det sätt som bourgeoisien hade formulerat det, skulle konflikten ha lösts av sig själv, och Bismarck skulle oundvikligen ha blivit bourgeoisiens idol, precis som hans modell, Louis Napoleon, hade varit före honom.

Bourgeoisien tillhandahöll målet för honom, och Louis Napoleon tillhandahöll vägen till målet. Bara sättet hur han genomförde det var Bismarcks eget verk.

För att ställa Preussen i ledningen för Tyskland var det inte bara nödvändigt att med våld tvinga bort Österrike från den tyska konfederationen, utan också kuva de små staterna. Sedan urminnes tider hade den preussiska politikens viktigaste medel för territoriell expansion varit ett uppfriskande muntert krig mellan tyskar, ingen värdig preussare fruktade det. Precis som det inte kunde finnas några större betänkligheter om det andra viktiga medlet: allianser med främmande länder mot tyskarna. Den sentimentale Alexander i Ryssland skulle säkert ge ett fullständigt stöd. Louis Napoleon hade aldrig bestridit Preussens Piemonte-uppdrag i Tyskland och var fullt villig att sluta ett avtal med Bismarck. Om han kunde få vad han ville fredligt, i form av kompensation, så desto bättre. Dessutom behövde han inte få hela Rhens vänstra flodbank med en gång. Om han fick den bit för bit, en remsa för varje ny framstöt Preussen gjorde, så skulle det bli mindre iögonfallande, och ändå leda till hans mål. I de franska chauvinisternas ögon var en kvadratkilometer av Rhenlandet värt hela Savojen och Nice. Förhandlingar hölls därför med Louis Napoleon, och de fick hans tillstånd att utvidga Preussen och upprätta en Nordtysk konfederation. Att han i gengäld erbjöds en remsa tyskt territorium vid Rhen står utom allt tvivel. Under förhandlingarna med Govone nämnde Bismarck rhenländska Bayern och rhenländska Hessen. Det förnekade han förvisso senare. Men en diplomat, speciellt en preussisk diplomat, har sin egen syn på de gränser inom vilka man är berättigad, och till och med förpliktad, att göra lite våld på sanningen. Sanningen är trots allt en kvinna, och tycker därmed enligt junkrarnas idéer faktiskt om det. Louis Napoleon var inte så dum att han tillät en preussisk expansion utan att få ett preussiskt löfte om kompensation. Bleichröder skulle hellre ha lånat pengar utan ränta. Men han kände inte sina preussare tillräckligt väl och blev hursomhelst till sist lurad. Kort sagt, efter han hade blivit lugnad, så bildades en allians med Italien för ”knivhugget i hjärtat”.

Brackor i olika länder blev väldigt upprörda över detta uttryck. Men helt felaktigt. *À la guerre comme a la guerre*. Uttrycket visar bara att Bismarck erkände det tyska inbördeskriget 1866 för vad det var, nämligen en *revolution*, och att han var beredd att genomföra revolutionen med revolutionära metoder. Och det gjorde han. Hans behandling av den förbundsstatliga Dieten var revolutionär. Istället för att underkasta sig de förbundsstatliga myndigheternas konstitutionella beslut, anklagade han dem för att bryta mot det förbundsstatliga avtalet – en ren förevändning – spräckte konfederationen, tillkännagav en ny konstitution med en riksdag som skulle väljas med allmän rösträtt och kastade slutligen ut den förbundsstatliga Dieten från Frankfurt. I Övre Schlesien bildade han en ungersk legion under den revolutionära generalen Klapka och andra revolutionära officerare, vars soldater – ungerska desertörer och krigsfångar – skulle strida mot sin egen legitima överbefälhavare. Efter erövringen av Böhmen utfärdade Bismarck ett tillkännagivande, ”Till befolkningen i det ärorika kungadömet Böhmen”, vars innehåll också var ett hårt slag i ansiktet på de rättsliga traditionerna. Efter att man redan hade slutit fred erövrade han tre legitima tyska förbundsstatliga

monarkers och en fri stads samtliga egendomar åt Preussen, och det utan att hans kristna och rättsliga samvete hade minsta betänkligheter över det faktum att de furstar som hade drivits bort inte var mindre härskare ”av Guds nåde” än kungen av Preussen. Kort sagt var det en djupgående revolution som genomfördes med revolutionära medel. Vi är naturligtvis de sista att klandra detta. Det vi förebrår honom för är tvärtom att han inte var tillräckligt revolutionär, att han bara var en preussisk revolutionär uppifrån, att han inledde en fullständig revolution i ett läge där han bara kunde genomföra en halv revolution, att han, när han väl hade påbörjat en linje av annekteringar, nöjde sig med fyra bedrövliga småstater.

Och sedan kom Napoleon den lille haltande och krävde sin belöning. Under kriget kunde han ha tagit vad han ville vid Rhen, ty inte bara terrängen utan också befästningarna var blottställda. Han tvekade. Han förväntade sig ett utdraget krig som skulle slita på båda sidor. Istället blev det en rad snabba framstötter och Österrike krossades på åtta dagar. Först krävde han det Bismarck hade sagt till general Govone kunde bli en möjlig kompensation – rhenländska Bayern och rhenländska Hessen, inklusive Mainz. Men nu kunde inte Bismarck lämna ifrån sig det även om han skulle ha velat det. De enorma framgångarna under kriget hade lagt på honom nya förpliktelser. När Preussen hade inrättat sig som Tysklands beskyddare kunde det inte sälja ut Mainz, nyckeln till det centrala Rhenlandet, till ett främmande land. Bismarck vägrade. Louis Napoleon var beredd att förhandla, nu krävde han bara Luxemburg, Landau, Saarlouis och kolbassängen Saarbrücken. Men Bismarck kunde inte längre ge upp det heller, särskilt som Napoleon även gjorde anspråk på preussiskt territorium. Varför hade inte Louis Napoleon erövrat det själv i rätt ögonblick, när preussarna satt fast i Böhmen? Kort sagt blev det inget av med kompensationen till Frankrike. Bismarck visste att det innebar ett framtida krig med Frankrike, men det var precis vad han ville.

Den här gången utnyttjade inte Preussen den gynnsamma situationen lika skoningslöst i fredsavtalet som det brukade göra när det hade varit framgångsrikt. Det fanns goda skäl till det. Sachsen och Hessen-Darmstadt ingick i den nya nordtyska konfederationen, och skonades, om än bara av den orsaken. Bayern, Württemberg och Baden måste behandlas med överseende, eftersom Bismarck var tvungen att skriva under hemliga offensiva och defensiva överenskommelser med dem. Och Österrike – hade inte Bismarck gjort det en tjänst genom att slita sönder den härva som knöt det till Tyskland och Italien? Hade han inte precis garanterat det dess sedan länge eftersökta ställning som en självständig stormakt? Hade han inte i själva verket bättre än Österrike vetat vad som var bra för det när han hade besegrat det i Böhmen? Var inte Österrike, om det behandlades anständigt, tvunget att inse att det geografiska läget, de två ländernas ömsesidiga sammanflätning, gjorde ett av Preussen förenat Tyskland till en grundläggande och naturlig allierad?

Således föll det sig att Preussen, för första gången i sin existens, kunde omge sig med en gloria av generositet, och det på grund av att det gjorde ett litet offer för att få något mycket värdefullare.

Det var inte bara Österrike utan även den tyska bourgeoisien som hade besegrats på de böhmiska slagfälten. Bismarck hade visat att han visste bättre än den själv vad som var bra för den. Det var uteslutet att kammaren skulle fortsätta konflikten. Bourgeoisins liberala anspråk hade begravts för lång tid framåt, men för varje dag tillfredsställdes dess nationella krav alltmer. Bismarck fullföljde dess nationella program så snabbt och exakt att det överraskade bourgeoisien själv. Och efter att tydligt ha visat dess kraftlöshet och håglöshet *in corpore vili* – på dess gemena kropp – och på så sätt ha visat dess totala oförmåga att genomföra sitt eget program, visade han sin storsinnet mot

den och lät den nu avväpnade kammaren låta regeringen slippa skadestånd för dess antikonstitutionella styre under konflikten. Rörd till tårar gick den med på detta nu harmlösa steg framåt.

Men bourgeoisien påmindes om att även den hade besegrats vid Königgrätz. Den nordtyska konfederationens konstitution utformades efter den preussiska konstitutionens mönster, såsom den hade tolkats under konflikten. Det blev förbjudet att vägra betala skatt. Förbundsstatens kansler och hans ministrar utsågs av kungen i Preussen, oberoende av någon parlamentarisk majoritet. Konflikten hade säkerställt arméns självständighet från parlamentet, och den betonades nu också avseende riksdagen. Men medlemmarna i riksdagen var klart medvetna om att de hade valts med allmän rösträtt. De blev också ytterst obehagligt påminda om detta av åsynen av de två socialisterna [August Bebel och Wilhelm Liebknecht] som satt bland dem. För första gången fanns det socialistiska deputerade, proletariats representanter, i ett parlamentariskt organ. Det var ett olycksbådande tecken.

Till en början var allt detta oviktigt. Nu handlade det om att utveckla och utnyttja kejsardömet, åtminstone den norra delens, nya enhet i bourgeoisiens intressen och på så sätt locka in även den sydtyska bourgeoisien i den nya konfederationen. Konfederationens konstitution tog ifrån de enskilda staterna makten över den ekonomiskt viktigaste lagstiftningen och överförde den till konfederationen: vanlig civilrätt och rörelsefrihet inom hela konfederationen, rätt till bosättning, lagstiftning om hantverk, handel, tulltaxor, båttrafik, mynt, vikt- och måttenheter, järnvägar, post och telegraf, patent, banker, all utrikespolitik, konsulat, handelsskydd utomlands, sjukvårdspolitik, strafflag, domstolsförfaranden, etc. De flesta av dessa frågor styrdes nu snabbt, och i allmänhet liberalt, av lagen. Och sedan avskaffades – äntligen! – småstatssystemets värsta missförhållanden, de som å ena sidan mest hindrade den kapitalistiska utvecklingen, och å den andra hindrade Preussens längtan efter makt. Men det var ingen världshistorisk bedrift, som den nu chauvinistiska bourgeoisien trumpetade ut, utan en ytterst försenad och ofullkomlig imitation av det som den franska revolutionen hade gjort redan 70 år tidigare, och det alla andra civiliserade stater hade infört för längesedan. Istället för att skryta hade det varit mer passande att skämmas över att det ”högutbildade” Tyskland gjorde det sist.

Under hela denna period, gjorde Bismarck villigt den tyska bourgeoisien till lags på det ekonomiska området, och visade även i frågor som rörde parlamentets kompetensområde bara järnnäven inlindad i en silkesvante. Det var hans bästa period. Ibland kunde man hysa tvivel om hans speciellt preussiska trångsynthet, hans oförmåga att inse att det fanns andra och mäktigare krafter i världshistorien än arméer och diplomatiska intriger som litade till dem.

Bismarck visste inte bara att freden med Österrike var fylld av risker för krig med Frankrike, utan han önskade det också. Kriget skulle ge de medel för att fullända det preussisk-tyska kejsardömet som den tyska bourgeoisien krävde av honom.⁷ Försöken att gradvis förvandla tullparlamentet till en riksdag, och på så sätt lite i sänder dra in de södra staterna i den nordtyska konfederationen spolierades av de sydtyska deputerades höga rop: Inga utvidgade kompetensområden! Stämningarna

7 När Bismarck redan innan kriget med Österrike frågades ut av en minister från en centraltysk stat om sin demagogiska tyska politik, svarade han att han trots all retorik skulle kasta ut Österrike från Tyskland och bryta upp konfederationen. – ”Och centralstaterna, tror du att de kommer att titta på i tysthet?” – ”Ni, centralstaterna, kommer inte att göra någonting.” – ”Och hur blir det då med tyskarna?” – ”Då kommer jag att leda dem till Paris och ena dem där.” (Berättat i Paris innan kriget med Österrike av nämnda minister från centralstaten och under kriget publicerat i *Manchester Guardian* av dess Pariskorrespondent, fru Crawford.) (Engels' not.)

bland regeringarna, som alldeles nyligen hade besegrats på slagfältet, var inte positivare. Det enda som snabbt kunde leda till kapitulation var nya, påtagliga bevis för att Preussen inte bara var mäktigare än dessa regeringar, utan också starkt nog att skydda dem, det vill säga ett nytt alltyskt krig. Efter segrarna verkade det för övrigt som om den skiljelinje vid Mainz som Bismarck och Louis Napoleon i hemlighet hade kommit överens om på förhand, trots allt hade påtvingats Preussen av den sistnämnde. I så fall var en union med Sydtyskland ett brott mot fransmännens formellt erkända rätt att splittra upp Tyskland, en orsak till krigsförklaring.

Samtidigt måste Louis Napoleon söka efter en landremsa någonstans nära den tyska gränsen som han kunde lägga beslag på som kompensation för Sadowa. När den nordtyska konfederationen bildades ingick inte Luxemburg, som nu är en stat i personligt förbund med Holland men annars helt självständig. Dessutom var det lika förfranskat som Alsace och mer draget till Frankrike än till Preussen, som det fullständigt hatade.

Luxemburg är ett slående exempel på vad Tyskland politiska elände sedan medeltiden har gjort av de tysk-franska gränstrakterna, ännu mer slående med tanke på att Luxemburg fram till 1866 symboliskt hade tillhört Tyskland. Före 1830 hade det bestått av en fransk och en tysk del, men den tyska delen hade redan i detta tidiga skede fallit till föga för den överlägsna franska kulturen. Luxemburgs tyska kejsare var franska både till språk och utbildning. Sedan Luxemburg införlivades i Hertigdömet Burgund (1440) hade det, precis som alla de andra Lågländerna, befunnit sig i ett rent symboliskt förbund med Tyskland. Inte ens när det 1815 släpptes in i den tyska konfederationen förändrades någonting. Efter 1830 annekterades den franska delen och en avsevärd del av den tyska delen till Belgien. Men i det som återstod av det tyska Luxemburg fortsatte allt på fransk grund: domstolarna, myndigheterna, kammaren, allting genomfördes på franska, utbildningen var på franska, franska var och förblev de utbildades språk – givetvis en franska som jämrades och stönades fram med högtyska ljudförändringar. Kort sagt talades två språk i Luxemburg: en fransk-rhenländsk folklig dialekt och franska, medan högtyska var ett främmande språk. Den preussiska garnisonen i huvudstaden gjorde saker och ting värre snarare än bättre. Det kanske är skamligt för Tyskland men det är sant. Och detta frivilliga förfranskande av Luxemburg visade de likartade processerna i Alsace och det tyska Lorraine i sitt rätta ljus.

Kungen av Holland, den enväldige hertigen av Luxemburg, var i stort behov av reda pengar och var villig att sälja hertigdömet till Louis Napoleon. Folket i Luxemburg skulle utan tvivel ha godkänt att införlivas i Frankrike – beviset var deras inställning under kriget 1870. Ur folkrättslig synvinkel kunde inte Preussen invända, eftersom det själv hade sett till att Luxemburg utslöts ur Tyskland. Dess trupper var stationerade i huvudstaden som den förbundsstatliga garnisonen i en tysk förbundsstatlig fästning. Så fort Luxemburg upphörde att vara en förbundsstatlig befästning hade de inte längre rätt att vara där. Varför reste de inte hem, varför kunde inte Bismarck gå med på Luxemburgs annektering?

Helt enkelt för att de motsättningar som han hade trasslat in sig i nu var på väg att bli uppenbara. Vad gällde Preussen var Tyskland *före* 1866 bara ett territorium som kunde annekteras och måste delas med främmande länder. Efter 1866 blev Tyskland ett preussiskt *protektorat* som måste försvaras mot utländska klor. I Preussens intressen måste förvisso stora delar av Tyskland utslutas från det nybildade så kallade Tyskland. Men den tyska nationens rättigheter till ett eget territorium påtvingade nu den preussiska kronan plikten att förhindra att dessa delar av det tidigare förbunds-

statliga territoriet införlivades av främmande stater, att lämna dörren öppen för att de i framtiden skulle kunna förenas med den nya tysk-preussiska staten. Det var därför Italien måste stoppas vid den tyrolska gränsen och Luxemburg inte kunde tillåtas att gå över till Louis Napoleon. En verkligt revolutionär regering skulle kunna tillkännage detta öppet. Men inte den kungliga preussiska revolutionären, som till sist hade lyckats omvandla Tyskland till ett ”geografiskt begrepp” i Metternichs mening. Ur folkrättslig synvinkel hade han fel, och det enda sättet att komma ur svårigheterna var att använda sin älskade ölstugetolkning av folkrätt.

Om han inte blev utskrattad när han gjorde det, så var det bara på grund av att Louis Napoleon på våren 1867 inte alls var redo för ett stort krig. Ett avtal nåddes vid Londonkonferensen. Preussen lämnade Luxemburg, fästningen revs ner, hertigdömet förklarades för neutralt. Kriget sköts återigen upp.

Louis Napoleon kunde inte nöja sig med det. Han kunde bara tolerera att Preussen utvidgade sig om han fick motsvarande kompensation vid Rhen. Han var beredd att nöja sig med lite, han hade till och med minskat det men hade inte fått någonting, han hade lurats på allt. Men ett bonapartistiskt kejsardöme kunde bara existera i Frankrike om det gradvis flyttade gränsen mot Rhen, och om det – faktiskt eller åtminstone i sin fantasi – förblev Europas skiljedomare. Förflyttningen av gränsen hade misslyckats, Frankrikes ställning som skiljedomare hotades redan, den bonapartistiska pressen krävde högljutt hämnd för Sadowa – om Louis Napoleon ville behålla tronen måste han vara trogen sin roll och med våld uppnå det han inte hade uppnått i godo, trots de tjänster han hade utfört.

Så båda sidor gjorde ivriga både diplomatiska och militära krigsförberedelser. Och så ägde följande diplomatiska händelse rum:

Spanien sökte en kandidat till tronen. I mars [1869] fick den franska ambassadören i Berlin, Benedetti, höra rykten om att prins Leopold av Hohenzollern gjorde anspråk på tronen. Benedetti fick i uppdrag av Paris att undersöka frågan. Biträdande utrikesminister von Thile lovade honom på hedersord att den preussiska regeringen inte kände till något om det. Under ett besök i Paris fick Benedetti höra kejsarens uppfattning: ”Denna kandidatur är i grund och botten nationsfientlig, landet kommer inte att tolerera det, det måste förhindras.”

Därmed visade Louis Napoleon att han redan var knäckt. Vad kunde ha varit en bättre ”hämnd för Sadowa” är en preussisk prins på den spanska tronen, den oundvikliga irritation som det skulle ha lett till, preussisk inblandning i de inbördes förhållandena mellan de spanska partierna, kanske till och med ett krig, ett nederlag för den pyttelilla preussiska flottan, hursomhelst ett Preussen som skulle ha sett helt groteskt ut i Europas ögon? Men Louis Napoleon kunde inte längre unna sig detta spektakel. Hans anseende var redan så omskakad att han var tvungen att anamma den traditionella åsikten, enligt vilken en tysk monark på den spanska tronen skulle placera Frankrike mellan två eldar och därför var oacceptabelt – en åsikt som var barnslig efter 1830.

Så Benedetti besökte Bismarck för att få mer upplysningar och klargöra Frankrikes ståndpunkt för honom (11 maj 1869). Han fick inte höra något särskilt avgörande från Bismarck. Men Bismarck fick höra det han ville veta från Benedetti: att Leopolds utnämning till kandidat skulle innebära omedelbart krig med Frankrike. Det gav Bismarck möjlighet att få kriget när det passade honom.

Så Leopolds kandidatur dök upp igen i juli 1870 och ledde omedelbart till krig, oavsett hur mycket Louis Napoleon än var mot det. Han insåg inte bara att han hade gått i en fälla, utan visste också att

hans överhöghet stod på spel, och han hade inget större förtroende för trofastheten hos sina bonapartistiska bråkstakar, som försäkrade honom om att allt var klart, ända till sista knappen på männens damasker, och ännu mindre förtroende för deras militära och administrativa skicklighet. Men de logiska konsekvenserna av hans eget förflutna drev honom mot undergång. Hans tvekan bara påskyndade domen.

Å andra sidan var Bismarck både helt klar för militära aktioner, och hade denna gång faktiskt folket bakom sig. Det såg bara ett faktum bakom de diplomatiska lögner som båda sidor spred: nämligen att det inte bara var ett krig om Rhen utan för landets existens. För första gången sedan 1813 samlades reservtrupperna och *Landwehr* åter runt fanan, ivriga och stridslystna. Det kvittade hur kriget hade kommit till stånd, kvittade vilken del av det tvåtusenåriga nationella arvet som Bismarck på eget bevåg hade lovat eller inte lovat till Louis Napoleon: det handlade om att en gång för alla lära främmande länder att inte lägga sig i Tysklands inre angelägenheter, och att det inte var Tysklands uppgift att stöda Louis Napoleons skakiga tron genom att avträda tyskt territorium. Inför denna nationalistiska våg försvann alla klasskillnader, alla de sydtyska hovens längtan efter en rhenländsk konfederation, alla försök att återupprätta de utkastade monarkerna smälte bort.

Båda sidor hade försökt få allierade. Louis Napoleon hade förvisso Österrike och Danmark, och var ganska säker på Italien. Bismarck hade Ryssland, Men som alltid var inte Österrike redo, och kunde i själva verket inte delta förrän 2 september – och den 2 september var Louis Napoleon tysk krigsfånge, och Ryssland hade meddelat Österrike att de skulle angripa Österrike i samma ögonblick som Österrike angrep Preussen. Och i Italien ledde Louis Napoleons dubbelspel till att han drabbades av vedergällning: han hade försökt inleda ett nationellt enande och på samma gång skydda påven från denna nationella enhet. Han hade ockuperat Rom med trupper som han nu behövde hemma, men som han inte kunde dra tillbaka utan att tvinga Italien att respektera Roms och påvens självständighet, och det förhindrade i sin tur Italien från att stöda honom. Danmark, slutligen, fick order från Ryssland att uppföra sig.

De tyska arméernas snabba slag från Spichern och Wörth till Sedan var mer avgörande för att begränsa kriget än alla diplomatiska förhandlingar. Louis Napoleons arméer besegrades vid varenda slag och till slut hamnade tre fjärdedelar av dem som krigsfångar i Tyskland. Det var inte soldaternas fel, de hade stridigt modigt nog, utan ledarnas och administrationens. Men om man, som Louis Napoleon, hade skapat ett imperium med hjälp av ett gäng lymlar, om detta imperium hade upprätthållits i 18 år genom att bara låta Frankrike utnyttjas av detta gäng, om alla avgörande poster i staten hade fyllts med personer som tillhörde just detta gäng och alla underordnade poster med deras medbrottslingar, då ska man inte ge sig in på en kamp på liv och död om man vill slippa att bli lämnad i sticket. På mindre än fem veckor föll hela det kejsarliga byggnadsverk samman som Europas källborgare hade beundrat under årtal. Revolutionen den 5 september rensade bara undan spillrorna, och Bismarck, som hade gått ut i krig för att grunda ett litet tyskt imperium visade sig en vacker dag ha grundat en fransk republik.

Enligt Bismarcks egen kungörelse fördes inte kriget mot det franska folket, utan mot Louis Napoleon. När han hade fallit försvann således alla skäl att föra krig. Regeringen från 4 september var inte så naiv i andra frågor, men i detta avseende lurade den sig själv och blev väldigt förvånad när Bismarck plötsligt visade sig vara en preussisk junker.

Ingen i hela världen hatar fransmännen så mycket som de preussiska junkrarna. Det var inte bara att

de dittills skattebefriade junkrarna hade lidit svårt under fransmännens tuktningar (från 1806 till 1813), som de hade ådragit sig genom sin egen arrogans, utan ännu mycket värre var att de gudlösa fransmännen med sin skandalösa revolution hade ställt till med en sådan förvirring att junkrarnas gamla storslagenhet till största delen hade avlivats till och med i det gamla Preussen. Så de stackars junkrarna tvingades år in och år ut kämpa hårt för att behålla det som återstod av deras storslagenhet, och många av dem hade redan förnedrats till en sunkig tiggande adel. För detta måste de ta hämnd på Frankrike, och junkerofficerarna i armén under Bismarcks ledning tog hand om det. Det upprättades listor över vilka bidrag till kriget som Preussen avkrävde Frankrike, och storleken på de bidrag som påtvingades olika städer och departement beräknades i enlighet därmed, men hänsyn togs givetvis till Frankrikes mycket större välstånd. Livsmedel, foder, kläder, skor, etc., rekvirerades med demonstrativ skoningslöshet. En borgmästare i Ardennerna som sa att han inte kunde tillhandahålla leveranserna fick utan vidare spisning 25 slag med en rotting, vilket Parisregeringen officiellt bevisade. Friskyttarna [francs-tireurs] handlade strikt i enlighet med 1813 års preussiska landstormsstadgar, som om de hade specialstuderat dem, men sköts på fläcken utan nåd. Historierna om klockor som skickades hem är också sanna, till och med *Kölnische Zeitung* rapporterade om det. Men enligt preussiska uppfattningar blev inte dessa klockor stulna, utan de saknade ägare efter att ha hittats i övergivna hus nära Paris och konfiskerades åt de nära och kära hemma. Trots männens och många av officerarnas oklanderliga uppträdande, såg junkrarna under Bismarcks ledning på så sätt till att krigets speciellt preussiska karaktär bevarades, och de såg också till att det förmedlades till fransmännen, som höll hela armén ansvarig för junkrarnas gemena illvillighet.

Och ändå föll det på samma junkrars lott att ge det franska folket en ära utan motstycke i historien. När försöken att bryta fiendens belägring av Paris hade misslyckats, när alla franska arméer hade slagits tillbaka, och Bourbakis sista stora motangrepp på de tyska förbindelseelinjerna hade misslyckats, när alla Europas diplomater hade lämnat Frankrike åt sitt öde utan att röra ett finger, tvingades det utmärglade Paris till slut att kapitulera. Junkrarnas hjärtan slog snabbt när de slutligen i triumf kunde marschera in i det gudlösa nästet och ta fullständig hämnd på ärkerebellerna i Paris – den fullständiga hämnd som Alexander från Ryssland hade förnekat dem 1814 och Wellington 1815. Nu kunde de tukta revolutionens säte och hemland av hjärtans lust.

Paris kapitulerade, och betalade en gåva på 200 miljoner; fästningarna överlämnades till Preussen; garnisonen lade ner vapnen inför segrarna och överlämnade fältartilleriet; kanonerna på murarna runt Paris togs bort från lavetterna; alla motståndsmiddel som tillhörde staten överlämnades bit för bit. Men Paris' verkliga försvarare, Nationalgardet, de beväpnade Parisborna, lämnades orörda, ty ingen förväntade sig att de skulle lämna över sina vapen, varken gevär eller kanoner;⁸ och för att det inte skulle bli känt för hela världen att den segerrika tyska armén respektfullt hade gjort halt inför Paris' beväpnade folk, gick inte segrarna in i Paris, utan nöjde sig med att få tillåtelse att ockupera den allmänna parken Champs Elysées i tre dagar, skyddade, bevakade och omgivna på alla sidor av Parisbornas vaktposter! Inte en tysk soldat satte sin fot i Paris' stadshus eller gick på boulevarderna, och de få som släpptes in i Louvren för att beundra konstskatterna var tvungna att be om tillstånd, annars skulle det ha varit ett brott mot kapitulationen. Frankrike besegrades, Paris svalt, men med sitt ärorika förflutna hade folket i Paris försäkrat sig om respekt, så att ingen segrare vågade kräva

8 Dessa kanoner tillhörde Nationalgardet och inte staten och hade därför inte överlämnats till preussarna, och det var de som Thiers den 18 mars 1871 beordrade skulle *stjälas* från Parisborna, och därmed orsakade det uppror som gav upphov till Pariskommunen. (Engels' not.)

avväpning av dem, ingen hade modet att gå in i deras hem eller med en triumfmarsch skända de gator som hade varit slagfält för så många revolutioner. Det var som om den nyblivne tyska kejsaren [Wilhelm I] lyfte på hatten för de levande revolutionärerna i Paris, precis som hans bror en gång hade gjort för de döda marskämparna i Berlin, och som om hela den tyska armén stod bakom honom och skyldrade gevär.

Men det var den enda uppoffring Bismarck tvingades göra. Under förevändning att det inte fanns någon regering i Frankrike som kunde skriva under ett fredsavtal med honom – som var lika sant som det var falskt både 4 september och 28 januari – hade han till sista droppen utnyttjat sina framgångar på ett sant preussiskt sätt, och förklarat sig redo för fred först sedan Frankrike hade krossats fullständigt. I själva fredsavtalet utnyttjade han, i enlighet med god preussisk sed, ”den gynnsamma situationen skoningslöst”. Han utpressade inte bara den oerhörda summan 5.000 miljoner i krigsskadestånd, utan två provinser, Alsace och det tyska Lorraine med Metz och Strasbourg, revs också loss från Frankrike och införlivades i Tyskland. Med denna annektering framträdde Bismarck för första gången som självständig politiker som inte längre på sitt eget sätt genomförde ett program som hade dikterats utifrån, utan i handling översatte produkter från sin egen hjärna och därmed begick sin första enorma blunder.

Kapitel 4 Varför Alsace-Lorraine föredrar att vara franskt

Alsace hade till största delen erövrats av Frankrike under 30-åriga kriget. Richelieu hade därmed övergivit Henry IV:s sunda princip:

”Låt det spanska språket tillhöra spanjorerna, det tyska tillhöra tyskarna, men där det talas franska, det tillhör mig.”

När Richelieu gjorde det, litade han till principen om den naturliga gränsen vid Rhen, det gamla Galliens historiska gräns. Det var vansinne, men det tyska kejsardömet, som införlivade de fransktalande delarna av Lorraine och Belgien och till och med Franche-Comté, hade ingen rätt att förebrå Frankrike för att det annekterade tysktalande områden. Och även om Ludvig XIV i fredstid 1661 hade erövrat Strasbourg med hjälp av ett franskvänligt parti i staden, är det inte upp till Preussen att vara ilsket på det, efter att 1796 ha våldtagit den franska kejsarstaden Nürnberg på exakt samma sätt, förvisso utan att ha inkallats av något preussiskt parti, och även utan framgång.⁹

9 Ludvig XIV förebrås för att i fredstid ha släppt loss sina ”återföreningsråd” på tyska områden som inte tillhörde honom. Det kan inte ens någon som är särskilt illvilligt avundsjuk på Preussen säga om dem. Tvärtom. Efter att 1795 i direkt strid med den kejsarliga författningen ha skrivit under en separat fred med Frankrike och samlat sina lika rebelliska små grannar bakom demarkationslinjen kring sig i den första nordtyska konfederationen, så utnyttjade de (under försöken att annektera territorier i Franken) den knipa som kejsardömet sydtyska gods befann sig i som ett resultat av att kejsardömet fortsatte kriget ensamt i allians med Österrike. De upprättade återföreningsråd efter Ludvigs mönster i Ansbach och Bayreuth (som då var preussiskt), ställde krav på en rad omgivande områden, i jämförelse med vilka Louis' juridiska förevändningar var helt övertygande. Och när tyskarna då slog till reträtt efter att ha fått stryk, och fransmännen gick in i Franken, så ockuperade de preussiska frälsarna Nürnbergområdet, inklusive förstäderna fram till stadsmuren, och lurade Nürnbergs brackor, som darrade av skräck, att skriva under ett fredsavtal (2 september 1796), som ställde staden under preussiskt styre på villkor att judar aldrig skulle tillåtas inom stadsmurarna. Direkt efter det gick ärkehertig Karl åter på offensiven, slog den 3 och 4 september 1796 fransmännen vid Würzburg, och på så sätt gick försöket att väcka tanken på Preussens tyska uppdrag hos nürnbergarna upp i rök. (Engels' not.)

Vid fredsöverenskommelsen i Wien 1735 sålde Österrike Lorraine till Frankrike, och 1766 blev det definitivt en fransk besittning. I århundraden hade det bara tillhört det tyska kejsardömet symboliskt, dess hertigar var i alla avseenden franska och hade nästan alltid varit allierade med Frankrike.

Före den franska revolutionen fanns det en massa småegendomar i Vosges, som i förhållande till Tyskland betedde sig som kejsarliga gods direkt underställda kejsaren, men samtidigt erkände Frankrikes överhöghet. Denna blandade ställning gav dem fördelar, och om det tyska kejsardömet tolererade det istället för att ställa härskarna till svars, så kunde de inte klaga när Frankrike i kraft av sin överhöghet utvidgade sitt skydd mot de fördrivna furstarna till folken i dessa territorier.

Före [den franska] revolutionen var detta tyska territorium praktiskt taget inte alls förfranskat. Tyska var fortfarande skolspråk och officiellt språk, åtminstone i Alsace. Den franska regeringen gynnade de tyska provinserna, som efter många års krigsförödelse nu inte hade upplevt några fiender på sin mark sedan början av 1700-talet. Det tyska kejsardömet sönderslets ständigt av interna krig och befann sig egentligen inte i ett läge där det kunde locka tillbaka invånarna i Alsace till mammas famn. Nu hade de i alla fall lugn och ro, visste hur det stod till, och de kälkborgare som slog an tonen godtog Guds outgrundliga sätt. Deras öde var trots allt inte unikt: folket i Holstein befann sig också under utländskt, danskt styre.

Sedan kom den franska revolutionen. Det Alsace och Lorraine aldrig hade vågat hoppas att de skulle få från Tyskland fick de i gåva av Frankrike. De feudala fjättrarna krossades. Trälen, bonden som hade varit skyldig att utföra obetalt arbete, blev en fri man, i många fall fri ägare till sitt lantbruk och sina fält. I städerna försvann patriciernas makt och gillesprivilegierna. Adeln drevs bort. I länder med småfurstar och lordar följde bönderna sina grannars exempel och kastade ut monarker, regeringsråd och adel och utropade sig till fria franska medborgare. I ingen annan del av Frankrike anslöt sig folket till revolutionen med större entusiasm än i den tysktalande delen. Och när det tyska kejsardömet nu förklarade krig mot revolutionen, när tyskarna, som inte bara underdånigt fortsatte att bära sina kedjor utan också än en gång lät sig utnyttjas för att tvinga på fransmännen den gamla trälldomen och åter tvinga på bönderna i Alsace de feodalherrar som de just hade drivit bort, då tog tyskvänligheten slut hos folket i Alsace och Lorraine, då lärde det sig att hata och förakta tyskar. Det var då marseljäsen skrevs i Strasbourg, och tonsattes och sjöngs första gången av Alsaces invånare. Och under kampen för revolutionen på hundratals slagfält smälte de tyska fransmännen, trots sitt språk och sitt förflutna, samman med de infödda fransmännen till en enda nation.

Utförde inte den stora revolutionen samma mirakel med flamländarna i Dunkerque, kelterna i Britannien, italienarna på Korsika? Och om vi klagar på att det också hände med tyskarna, visar det då inte att vi har glömt bort hela vår historia, som gjorde det möjligt? Har vi glömt att hela vänstra flodbanken på Rhen, som bara spelade en passiv roll under revolutionen, var franskvänlig när tyskarna trängde in på den igen 1814, och förblev franskvänlig fram till 1848 då revolutionen återupprättade tyskarna i rhenländarnas ögon?; att Heines franskvänliga entusiasm och till och med hans bonapartism bara var en återspeglning av allmänhetens stämningar väster om Rhen?

När de allierade invaderade 1814 var det just i Alsace och det tyska Lorraine som de mötte den mest beslutsamma fientligheten, det häftigaste motståndet från folkets sida, och faran för att åter tvingas bli tysk upplevdes mest här. Och vid den tiden talades praktiskt taget bara tyska där. Men när risken att slitas bort från Frankrike hade försvunnit, när man hade satt stopp för de romantiska tyskvänliga chauvinisternas aptit på annekteringar, så uppstod en medvetenhet om att de behövde närma sig

Frankrike även i fråga om språket. Då inleddes förfranskningen av skolorna, på samma sätt som den hade genomförts frivilligt av luxemburgarna i sitt land. Men omvandlingen gick väldigt sakta. Bara bourgeoisie's nuvarande generation är verkligen förfranskad, medan bönderna och arbetarna talar tyska. Läget är ungefär detsamma som i Luxemburg: den skrivna tyskan har drivits bort av franska (utom delvis inom prästerskapet), men den tyska folkdialekten har bara tappat mark inom språket vid gränsen och används i mycket större utsträckning än i de flesta delar av Tyskland.

Sådant var det land som Bismarck och de preussiska junkrarna, med stöd från ett återupplivande av den chauvinistiska romantik som verkar oskiljbar från alla tyska problem, tog itu med att göra tyskt igen. Önskan att göra marseljäsens hemstad, Strasbourg, tysk var lika absurd som tanken att göra Garibaldi's hemstad, Nice, fransk. Men i Nice hade Louis Napoleon åtminstone anständigheten att hålla en omröstning om frågan om annektering – och manövern lyckades. Helt bortsett från det faktum att Preussen av mycket goda skäl avskyr sådana revolutionära åtgärder – aldrig och ingenstans har det hänt att folkmassorna velat bli annekterade av Preussen – är det bara alltför välkänt att hela befolkningen just här var närmare knuten till Frankrike än de infödda fransmännen själva. Således genomfördes denna maktfullkomliga handling med rå styrka. Det var en hämndaktion mot den franska revolutionen. En av de delar som hade smält samman med Frankrike just som ett resultat av revolutionen slets bort.

Det är sant att annekteringen hade ett militärt syfte. Metz och Strasbourg gav Tyskland en enormt stark försvarslinje. Så länge Belgien och Schweiz är neutrala kan en massiv fransk offensiv bara börja på en smal landremsa mellan Metz och Vosges, och dessutom bildar Koblenz, Metz, Strasbourg och Mainz den starkaste och största fyrkanten av fästningar i världen. Men precis som de österrikiska fästningarna i Lombardiet, ligger hälften av dessa fästningar på fientligt territorium och utgör citadell för att hålla nere befolkningen. För att fullborda fyrkanten var det därför också nödvändigt att erövra områden bortom den tyskspråkiga gränsen och även annektera en kvarts miljon infödda fransmän.

Den stora strategiska fördelen är alltså den enda anledningen som kan rättfärdiga annekteringen. Men kan denna vinst på något sätt jämföras med de skador den medförde?

Den preussiska junkern vägrade göra upp räkningen med den stora moraliska nackdel som det unga tyska kejsardömet hade försatt sig i genom att öppet och ohöjlt utropa brutalt våld till sin vägledande princip. Tvärtom är trotsiga undersåtar som hålls i schack med våld en nödvändighet för honom. De är bevis på en ökad preussisk makt, och i grund och botten har han inga andra bevis. Men han blev tvungen att räkna med annekteringen's politiska konsekvenser. Och de var uppenbara. Redan innan annekteringen ägde rum drog Marx högljutt världens uppmärksamhet till dem i ett cirkulärbrev till internationalen: *Annekteringen av Alsace och Lorraine gör Ryssland till Europas skiljedomare*. Och det har upprepats många gånger av socialdemokraterna från riksdagens talarstol, tills Bismarck slutligen själv erkände det i sitt riksdagstal 6 februari 1888 genom att jämla sig inför den allsmäktige tsaren, herren över krig och fred.

I själva verket var situationen solklar. Att ta ifrån Frankrike två av dess mest fanatiskt patriotiska provinser var samma sak som att knuffa landet i armarna på alla de som gav förhoppningar om att få tillbaka dem och dessutom att Tyskland för evigt blev en fiende. Men i detta avseende var Bismarck en värdig och pliktrogen representant för de tyska kälkborgarna, och krävde att fransmännen inte bara skulle ge upp Alsace och Lorraine konstitutionellt utan också moraliskt, och

dessutom ville han att de skulle vara uppriktigt glada över att dessa två delar av det revolutionära Frankrike ”hade återlämnats till det gamla fäderneslandet”, som de helt enkelt inte ville ha med att göra. Tyvärr avsåg sig inte fransmännen dem moraliskt mer än vad tyskarna moraliskt avsåg sig anspråken på Rhens vänstra flodbank under de napoleonska krigerna, trots att detta område vid den tiden inte hade den minsta längtan att återvända till dem. Så länge folket i Alsace och Lorraine vill återvända till Frankrike måste och kommer Frankrike att vilja få tillbaka dem, och det kommer följaktligen att leta efter sätt och även allierade för att uppnå det. Och den naturliga allierade mot Tyskland är Ryssland.

Om den västra kontinentens två största och starkaste nationer neutraliserar varandra med sin fientlighet, om det bara finns ett stridsäpple mellan dem som hetsar dem att strida mot varandra, så ligger fördelen bara hos Ryssland, vars händer är så mycket friare. Under sitt begär efter erövringar hämmas Ryssland allt mindre av Tyskland ju mer det kan räkna med ett ovillkorligt stöd från Frankrike. Och var det inte Bismarck som försatte Frankrike i en ställning där det tvingades be om en allians med Ryssland, där det villigt måste överlämna Konstantinopel till Ryssland, om bara de sistnämnda lovar att återlämna Frankrikes förlorade provinser? Och om freden trots allt detta har upprätthållits i 17 år, finns det då något annat skäl än att *Landwehr-systemet* infördes i Frankrike och att Ryssland behöver minst 16 och efter de senaste tyska förbättringarna till och med 25 år för att skaffa fram tillräckligt många utbildade åldersgrupper? Och nu när annekteringen sedan 17 år har varit den dominerande faktorn inom all europeisk politik, är den då inte idag den viktigaste orsaken till den kris som hotar kontinenten med krig? Avlägsna detta faktum och freden är säkrad!

De alsassiska borgarna som talar franska med högtysk accent, de blandade snobbar som sätter upp en förnämre fransk min än helt igenom franska personer, som ser ner på Goethe och blir hänryckt över Racine, som fortfarande inte kan bli av med sitt dåliga samvete över sin hemliga tyskhets och just av det skälet måste racka ner på allt tyskt, så att de inte ens passar i rollen som medlare mellan Tyskland och Frankrike, dessa alsassiska borgare är förvisso föraktliga karlar, vare sig de är industriidkare i Mulhouse eller journalister i Paris. Men vad har gjort dem till det de är, om inte Tysklands historia under de senaste 300 åren? Och var inte tills helt nyligen nästan alla tyskar utomlands, speciellt köpmännen, äkta alsassare som förnekade sitt tyska ursprung, som masochistiskt tvingade på sig sitt nya hemlands främmande nationalitet och på så sätt frivilligt gjorde sig minst lika löjliga som alsassarna, som åtminstone mer eller mindre har tvingats till det av omständigheterna? I England, till exempel, hade de tyska köpmän som invandrade mellan 1815 och 1840 nästan utan undantag blivit angliserade, och talade nästan uteslutande engelska bland sig själva, och än idag far det runt gamla tyska brackor på börserna i Manchester som skulle ge halva sin förmögenhet för att kunna tas för verkliga engelsmän. Först 1848 började en förändring, och sedan 1870, då till och med reservlöjtnanter har kommit till England och Berlin har skickat sina styrkor dit, efterträds den tidigare tjänstvilligheten av preussisk arrogans som inte gör oss mindre löjliga utomlands.

Kanske unionen med Tyskland har blivit mer tilltalande för alsassarna efter 1871? Tvärtom. De har hamnat under en diktatur medan det intill, i Frankrike, finns en republik. Ett pedantiskt och påfluget preussiskt lantrådssystem har införts, i jämförelse med vilket inblandningen från det ökända franska, av strikta lagar styrda systemet med prefekter är guld värt. De sista resterna av press-, församlings- och föreningsfriheter har snabbt avskaffats, bångstyriga stadsråd har upplösts och tyska byråkrater har utsetts till borgmästare. Men å andra sidan har ”bemärkta personer” smickrats,

det vill säga de helt förfranskade adelsmännen och borgarna, och deras intressen som utsugare har skyddats mot bönderna och arbetarna, som även om de inte är positivt inställda till Tyskland åtminstone talar tyska, och utgjorde de enda element med vilka ett försök till försoning var möjligt. Och vad har resultatet blivit? Att Alsace och Lorraine i februari 1887, då hela Tyskland lät sig skrämmas och gav Bismarcks kartell majoritet i riksdagen, bara valde pålitliga fransmän och förkastade alla som misstänktes för ens de minsta tyskvänliga sympatier.

Nå, om alsassarna är som de är, har vi rätt att vara arga för det? Inte alls. Deras motstånd mot annekteringen är ett historiskt faktum som inte ska suddas ut utan förklaras. Och det är dags att vi frågar oss: hur många och hur enorma var de historiska synder som Tyskland begick innan en sådan känsla kunde uppstå i Alsace? Och hur måste vårt tyska kejsardöme se ut utifrån om alsassarna efter 17 års försök till förnyad förtyskning enhälligt säger till oss: bespara oss det. Har vi rätt att tänka oss att två framgångsrika fälttåg och 17 års bismarcksk diktatur räcker för att avskaffa alla effekter av 300 års vanhedrande historia?

Kapitel 5 Samhällsklasserna i Bismarcks Tyskland

Bismarck hade nått sitt mål. Hans nya tysk-preussiska kejsardöme hade utropats offentligt i Versailles, i Ludvig XIV:s storartade entréhall. Frankrike låg försvarslöst för hans fötter. Det trotsiga Paris, som han själv inte hade vågat röra, hade Thiers sporrat till Kommunupproret, som sedan krossades av soldater ur den tidigare kejsarliga armén som återvände från fångenskap. Alla Europas kälkborgare beundrade Bismarck, precis som de på 1850-talet hade beundrat Bismarcks modell, Louis Napoleon. Med rysk hjälp hade Tyskland blivit Europas främsta makt, och all makt i Tyskland var samlad i diktatorn Bismarcks händer. Nu berodde allt på vad han kunde göra med denna makt. Dittills hade han genomfört bourgeoisiens, om än inte borgarnas, föreningsplaner, om än med bonapartistiska metoder, men nu var denna fråga så gott som löst, och han måste göra upp sina egna planer, visa de tankar som hans eget huvud kunde skapa, och de måste uttryckas i ett inre bestående av det nya imperiet.

Det tyska samhället består av stora jordägare, bönder, borgare, småborgare och arbetare. Dessa kan i sin tur grupperas i tre stora klasser.

Storgodsen ligger i händerna på några få magnater (speciellt i Schlesien) och ett stort antal mellan-stora jordägare, mest koncentrerade i de gamla preussiska provinserna öster om Elbe. Det är dessa preussiska junkrar som mer eller mindre dominerar hela klassen. De är själva lantbrukare, i så måtto som de till största delen anförtror odlandet av sina egendomar till förvaltare, och dessutom äger de ofta spritfabriker och sockerraffinaderier. Närhelst det är möjligt ärvs deras jordegendomar av familjen genom förstfödsrätt. De yngre sönerna ansluter sig till armén eller statsförvaltningen, så att till och med en mindre förmögen lågadel bestående av officerare och statstjänstemän klamrar sig fast vid den lägre jordägande aristokratin. Och framförallt fylls den på genom en intensiv befördran av adelsmän bland de högre officerarna och statstjänstemän av borgerligt ursprung. I den lägre periferin på hela denna klick av adelsmän uppstår det helt naturligt en talrik parasiterande adel, ett adelns trasproletariat, som lever på skulder, tvivelaktigt spel, enträget tiggande och politiskt spioneri. I sin helhet formar detta samhälle de preussiska junkrarna, och de är en av den gamla preussiska staten viktigaste stöttepelare. Men junkrarnas jordägande kärna har lurfötter. För varje dag blir plikten att leva upp till sin ställning allt dyrare. Att stöda de yngre sönerna medan de är

löjtnanter och bisittare, att gifta bort döttrarna, allt kostar pengar, och eftersom allt detta är plikter som knuffar alla andra överväganden i bakgrunden, är det inte att undra på att inkomsterna inte räcker till, att skuldsedlar måste skrivas under, eller till och med inteckningar göras. Kort sagt står junkrarna alltid på avgrundens rand. Varje motgång, det må vara krig, en dålig skörd eller en handelskris, hotar att knuffa dem över kanten, och det är alltså inte att undra på att de under mer än hundra år har räddats från ruin bara tack vare alla möjliga sorters statlig hjälp, och i själva verket bara fortsätter att existera tack vare statlig hjälp. Denna konstgjort bevarade klass är dömd till utrotning, och i det långa loppet kan ingen statlig hjälp hålla den vid liv. Men med den försvinner också den gamla preussiska staten.

Bönderna är en grupp som inte är särskilt politiskt aktiv. I den mån de själva är ägare, drabbas de ännu mer av ruin på grund av jordlotternas ogynnsamma produktionsförhållanden, och genom att de inte kan börja med boskapsuppfödning efter att ha berövats den gamla Marken och betesallmänningarna. Som arrendatorer är deras ställning ännu sämre. Småbondeproduktion förutsätter övervägande självförsörjning, en penningekonomi förseglar domen över den. Härav den allt större skuldsättningen, att hypoteksborgenärer lägger beslag på mark i massiv skala, tillflykten till hemindustri, för att inte helt enkelt vräkas från den mark där de föddes. Politiskt är bönderna huvudsakligen likgiltiga eller reaktionära: vid Rhen är de ultramontaner* på grund av sitt gamla hat mot preussarna, på andra ställen ser de till särintressen eller är protestantiskt konservativa. Religiösa känslor tjänar fortfarande denna klass som ett uttryck för sociala eller politiska intressen.

Vi har redan talat om *bourgeoisien*. Från och med 1848 gjorde den makalösa ekonomiska framsteg. Efter handelskrisen 1847 hade Tyskland alltmer deltagit i industrins enorma expansion, som kom till stånd genom att det under denna period upprättades oceangående ångbåtstrafik, järnvägarna byggdes ut kraftigt och guld upptäcktes i Kalifornien och Australien. Det var just bourgeoisiens försök att avskaffa de handelshinder som småstatssystemet orsakade och få en lika bra position på världsmarknaden som sina utländska konkurrenter, som gav impulsen till Bismarcks revolution. När nu franska miljarder översvämde Tyskland öppnades en ny period av hektisk företagsamhet för bourgeoisien, under vilken det – genom en krasch i nationell tysk skala – för första gången visade sig att landet hade blivit en stor industrination. Redan då var bourgeoisien befolkningens ekonomiskt mäktigaste klass. Staten var tvungen att lyda dess ekonomiska intressen, 1848 års revolution hade givit staten en yttre konstitutionell form inom vilken bourgeoisien också kunde styra politiskt och utveckla sitt herravälde. Men den befann sig fortfarande långt ifrån den faktiska politiska makten. Den hade inte besegrat Bismarck under konflikten. Att konflikten löstes genom att revolutionera Tyskland uppifrån hade också lärt den att den verkställande makten för tillfället i bästa fall var beroende av den i en mycket indirekt form, att den varken kunde utse eller avskeda ministrar, eller göra sig av med armén. Dessutom var den feg och kraftlös inför en energisk verkställande makt, vilket också junkrarna var. Det var dock mer ursäktligt för bourgeoisien, med tanke på den direkta ekonomiska motsättningen mellan den och den revolutionära industriarbetarklassen. Men det fanns ingen tvekan om att den gradvis måste krossa junkrarna ekonomiskt, att den var den enda besuttna klass som hade några framtidsutsikter.

Småbourgeoisien bestod först och främst av kvarlevor av medeltida hantverkare, som det hade funnits fler av i det underutvecklade Tyskland än i resten av Västeuropa. För det andra av bar-

* Ultramontaner var en ultrakonservativ politisk rörelse inom den romersk-katolska kyrkan som strävade efter att utvidga påvens makt till även utanför Italien – öa.

skrapade borgare, och för det tredje av delar av den egendomslösa befolkningen som hade blivit småköpmän. Genom den storskaliga industrins tillväxt förlorade hela småbourgeoisien de sista resterna av stabilitet. Byte av yrke och periodvisa konkurser blev regel. Denna en gång så stabila klass hade varit de tyska källborgarnas kärna, men förföll nu från sin tidigare förnöjsamhet, foglighet, tjänstvillighet, fromhet och respektabilitet till vild dekadens och missnöje med det öde som Gud hade tilldelat den. De kvarlevande hantverkarna krävde högljutt att gillesprivilegierna skulle återupprättas, en del av de andra blev milt demokratiska Progressiva, en del närmade sig till och med socialdemokratin och anslöt sig i en del fall direkt till arbetarrörelsen.

Slutligen *arbetarna*. Lantbruksarbetarna, åtminstone de i öst, levde fortfarande i halv livegenskap och gick inte att räkna med. Å andra sidan hade socialdemokratin gjort enorma framsteg bland arbetarna i städerna, och den växte i samma mån som den storskaliga industrin proletariserade majoriteten av folket och därmed förvärrade klassmotsättningarna mellan kapitalister och arbetare. Även om de socialdemokratiska arbetarna just nu fortfarande var splittrade i två partier som kämpade mot varandra, så hade de grundläggande skillnaderna mellan dem så gott som försvunnit efter publiceringen av *Kapitalet*. Den ortodoxa lassalleanismen, med dess speciella krav på ”producentföreningar med stöd från staten”, dog gradvis bort och visade sig vara allt mindre förmögen att bilda kärnan i ett bonapartistiskt statsocialistiskt arbetarparti. Den skada som enskilda ledare orsakade i detta avseende rättades till av massornas sunda förnuft. Enandet av det två socialdemokratiska tendenserna försenades nästan uteslutande på grund av frågor om personlighet, och skulle med säkerhet ske inom en nära framtid. Men även under splittringen och trots den, var rörelsen stark nog att ingjuta skräck i industribourgeoisien och förlama den under dess kamp mot regeringen, som fortfarande stod oberoende från den. Och efter 1848 blev den tyska bourgeoisien aldrig av med det röda spöket igen.

Denna klasstruktur låg bakom partistrukturen i parlamentet och i provinsdietera. Storgodsens ägare och delar av bönderna utgjorde majoriteten av de konservativa. Industribourgeoisien tillhandahöll de borgerliga liberalernas höger – Nationalliberalerna – medan vänstern utgjorde det försvagade demokratiska partiet eller så kallade Progressiva partiet, som bestod av småbourgeoisien med stöd från en del av bourgeoisien och arbetarna. Slutligen hade arbetarna sitt eget parti, socialdemokraterna, som också innehöll en del småborgare.

En person i Bismarcks ställning och med Bismarcks förflutna har en viss förståelse för sakernas tillstånd, och kunde inte annat än inse att junkrarna, sådana de nu var, inte var någon livsduglig klass, och att av alla besuttna klasser bara bourgeoisien kunde göra anspråk på en framtid. Och om vi bortser från arbetarklassen, vars historiska uppgift vi inte kan förvänta oss att han förstår, skulle därför existensen av hans nya Rike bli säkrare ju mer han gradvis förberedde det för en övergång till en modern borgerlig stat. Låt oss inte vänta något av honom som under dessa omständigheter var omöjligt. En omedelbar övergång till en parlamentarisk regering med den avgörande makten hos riksdagen (som det brittiska underhuset) var vid denna tidpunkt varken möjligt eller tillrådligt. Bismarcks diktatur i parlamentarisk form måste för honom för tillfället fortfarande ha verkat nödvändig. Och vi klandrar honom inte det minsta för att han tillfälligt lät den överleva, vi frågar oss bara vad som var bra med det. Och det kan knappast finnas någon tvekan om att det enda sätt som kunde garantera det nya imperiet en sund bas och en lugn inre utveckling, var att bereda vägen för ett system som motsvarade den brittiska konstitutionen. Genom att lämna större delen av junkrarna,

som hursomhelst var bortom all räddning, åt sitt oundvikliga öde, verkade det fortfarande möjligt att förena det som återstod av dem med nya element till en klass av självständiga stora jordägare, som bara skulle bli bourgeoisiens utsmyckning; även på höjden av sin makt, skulle en klass som bourgeoisien vara tvungen att ge dem representation i staten och med det de mest lukrativa posterna och ett enormt inflytande. Genom att göra politiska eftergifter till bourgeoisien, eftergifter som hur som helst inte kunde undvikas särskilt länge (så borde åtminstone argumenten ha låtit ur de besuttna klassernas synvinkel), genom att ge den dessa eftergifter gradvis och till och med i små och glesa doser, skulle det nya imperiet åtminstone hamna på en kurs som skulle göra det möjligt för det att hinna upp de andra, politiskt avsevärt mer utvecklade västeuropeiska länderna, skaka av sig de sista feudala resterna och kälkborgerliga traditionerna som fortfarande höll byråkratin i ett hårt grepp, och framförallt stå på egna ben när dess ingalunda ungdomliga grundare lämnade jordelivet.

Det var inte ens svårt. Varken junkrarna eller bourgeoisien hade ens en genomsnittlig energi. Junkrarna hade visat det under de senaste 60 åren, under vilka staten hela tiden hade gjort det som var bäst för dem trots motståndet från dessa don Quijote-kopior. Bourgeoisiens långa förhistoria hade också gjort den formbar, och den slickade fortfarande såren efter konflikten. Bismarcks efterföljande framgångar hade brutit ner deras motståndskraft ännu mer, och rädslan för den farligt växande arbetarrörelsen gjorde resten. Under dessa omständigheter skulle det inte ha varit svårt för en man som hade förverkligat bourgeoisiens nationella strävanden att genomföra dess politiska krav i den takt han ville, krav som hursomhelst var mycket blygsamma. Han behövde bara vara tydlig med målet.

Ur de besuttna klassernas synvinkel var detta det enda förnuftiga sättet. Ur arbetarklassens synvinkel var det uppenbart att det redan var försent att upprätta bourgeoisiens styre på någon varaktig basis. Den storskaliga industrin, och med den bourgeoisien och proletariatet, tog form i Tyskland vid en tidpunkt då proletariatet kunde träda in på den politiska scenen som självständig kraft nästan samtidigt med bourgeoisien, det vill säga vid en tidpunkt då kampen mellan de två klasserna redan hade börjat och innan bourgeoisien hade erövrat den totala eller övervägande politiska makten. Men även om tiden för bourgeoisiens stilla och fast grundade styre redan hade passerat i Tyskland, så var det 1870 fortfarande i de besuttna klassernas allmänna intresse att rikta in sig på detta borgerliga styre. Ty bara på det sättet var det möjligt att undanröja de många kvarlevorna av en förfallande feodalism som fortsatte att blomstra inom lagstiftningen och administrationen. Bara på så sätt var det möjligt att gradvis införa alla den stora franska revolutionens landvinningar i Tyskland, kort sagt att kapa av Tysklands alltför långa gamla stångpiska, och medvetet och definitivt föra in det på vägen mot en modern utveckling, anpassa dess politiska system till dess industriella utveckling. När den oundvikliga kampen mellan bourgeoisien och proletariatet till slut började, skulle den åtminstone äga rum under normala omständigheter där alla skulle förstå vad som stod på spel, och inte i det tillstånd av förvirring, oklarhet, motstridiga intressen och bryderi som vi upplevde i Tyskland 1848. Den enda skillnaden skulle vara att bryderiet denna gång uteslutande skulle finnas bland de besuttna klasserna. Arbetarklassen vet vad den vill.

Som saker och ting låg till i Tyskland 1871 tvingades förvisso en person som Bismarck tillbaka till politiken att kryssa mellan de olika klasserna. Och i det avseendet kan han inte klandras. Det är bara frågan om vilket mål den politiken hade. Om den oavsett taktiken hade till syfte att medvetet och beslutsamt till slut upprätta bourgeoisiens styre, så var den i överensstämmelse med den historiska

utvecklingen så långt det alls var möjligt ur de besuttna klassernas ståndpunkt. Om den hade som mål att bevara den gamla preussiska staten, att gradvis göra Tyskland preussiskt, så var den reaktionär och dömd att till slut misslyckas. Men om den helt enkelt ledde till att Bismarcks styre vidmakthölls, då var den bonapartistisk och destinerad att sluta som all bonapartism.

Kapitel 6 Hur Bismarck misslyckades att modernisera Tyskland

Den omedelbara uppgiften var den kejsarliga författningen. Det material som fanns tillgängligt var å ena sidan den nordtyska konfederationens konstitution, och å den andra fördragen med de sydtyska staterna. De faktorer som skulle hjälpa Bismarck att utarbeta den kejsarliga författningen var å ena sidan de dynastier som fanns representerade i Förbundsrådet, och å den andra folket som representerades i riksdagen. Den nordtyska konstitutionen och fördragen begränsade dynastiernas anspråk. Å andra sidan var folket berättigat till en avsevärt ökad andel av den politiska makten. De hade erövrat självständighet från utländsk inblandning och hade förenats – i den mån man kunde tala om förening – på slagfältet. Det var också framförallt upp till folket att besluta vad självständigheten skulle användas till, hur denna förening skulle tillämpas i detalj och hur den skulle utnyttjas. Och även om folket erkände de lagliga grundvalar som låg bakom den nordtyska konstitutionen och fördragen, så förhindrade det inte på något sätt dem från att få en större andel av makten i den nya konstitutionen än vad de hade i den gamla. Riksdagen var det enda organ som i verkligheten representerade den nya ”enheten”. Ju starkare riksdagen uttrycker sina åsikter och ju friare den kejsarliga författningen blir jämfört med de enskilda provinsernas författningar, desto mer måste det nya kejsardömet smälta samman till ett, desto mer måste det bayerska, sachsiska och preussiska upplösas i det tyska.

Detta borde ha varit uppenbart för alla som kan se längre än sin näsa. Men Bismarck var av en helt annan åsikt. Tvärtom utnyttjade han den patriotiska yra som utlöstes efter kriget just för att övertyga riksdagens majoritet om att inte bara avvisa en utvidgning av folkets rättigheter utan till och med en tydlig definition av dem, och begränsa sig till att i den kejsarliga författningen bara upprepa den lagliga grund som ligger bakom den nordtyska konstitutionen och fördragen. Alla försök från de små partierna att uttrycka folkets friheter i författningen avvisades, till och med förslaget från Katolska centerpartiet att ta med de paragrafer i den preussiska konstitutionen som garanterar press-, församlings- och föreningsfrihet och kyrkans oberoende i den kejsarliga författningen. Trots att den preussiska konstitutionen hade beskrivits både två och tre gånger, var den ändå mer liberal än den kejsarliga författningen. Skatter ställdes inte till omröstning varje år utan en gång för alla, ”genom lagstiftning”, så det var uteslutet att riksdagen skulle kunna vägra några skatter. Således tillämpades i Tyskland den för den icke tyska konstitutionella världen obegripliga preussiska läran, enligt vilken den valda församlingen bara hade rätt att vägra utgifter på pappret, medan regeringen stoppade intäkterna i fickan i form av reda pengar. Medan riksdagen således berövades de mest effektiva maktmedlen och inskränktes till samma ödmjuka ställning som den preussiska kammare som hade mosats av reformerna 1849 och 1850, av Manteuffel, av konflikter och av Sadowa, så hade Förbundsrådet i själva verket en fullständig makt, som den gamla Förbundsdieten bara hade formellt. Och den hade verkligen det, eftersom den hade befriats från de fjättrar som förklarade Förbundsdieten. Förbundsrådet hade inte bara en avgörande röst vid lagstiftningen, tillsammans

med riksdagen. Det var också det högsta administrativa organet, i så måtto som det utfärdade instruktioner om hur de kejserliga lagarna skulle tillämpas, och dessutom beslutar ”om tillkortakommanden som uppstår under tillämpningen av de kejserliga lagarna...”, dvs. tillkortakommanden som i andra civiliserade länder bara kan avhjälpas med en ny lag (Artikel 7, paragraf 3, som är väldigt lik en juridisk fälla).

Således sökte Bismarck inte främst stöd i riksdagen, som representerade nationens enhet, utan i Förbundsrådet, som representerade särintressen och upplösning. Han saknade mod – han som framställde sig som förkämpe för nationalitetstanken – att verkligen ställa sig i ledningen för nationen eller dess representanter. Demokratin skulle tjäna honom istället för att han skulle tjäna demokratin. Istället för att lita till folket litade han till bedrägliga överenskommelser bakom scenen, på sin förmåga att med hjälp av diplomati, piska och morötter skrapa ihop en, om än bångstyrig, majoritet i Förbundsrådet. De småaktiga uppfattningar, de usla åsikter som detta avslöjar för oss är helt i linje med hans karaktär, som vi har lärt känna den hittills. Ändå är det överraskande att hans stora framgångar inte kunde få honom att ens för ett ögonblick höja sig över sig själv.

Men i det rådande läget var poängen att ge en enda fast central punkt för hela den kejserliga författningen, nämligen den kejserliga kanslern. Förbundsrådet måste placeras i en ställning där det inte kunde finnas någon annan vederhäftig verkställande makt än den kejserliga kanslern, och där det var uteslutet att vederhäftiga kejserliga ministrar kunde tillträda. Varje försök att normalisera den kejserliga förvaltningen genom att upprätta ett vederhäftigt ministerium betraktades som ett intrång på Förbundsrådets rättigheter och mötte ett oöverstigligt motstånd. Som man snabbt upptäckte, skulle konstitutionen ”skäras till efter Bismarcks egna mått”. Genom att balansera partierna i riksdagen och de separatistiska staterna i Förbundsrådet var det ett steg till på vägen till hans personliga enmansstyre – ännu ett steg på vägen till bonapartism.

För övrigt går det inte att säga att den nya kejserliga författningen var ett direkt steg bakåt – utom för vissa eftergifter mot Bayern och Württemberg. Men det är det bästa som går att säga om den. I det stora hela tillfredsställdes bourgeoisins ekonomiska anspråk, medan dess politiska krav – i den mån den hade några – stötte på samma hinder som under konflikten.

I den mån den fortfarande ställde politiska krav! Det går nämligen inte att förneka att Nationalliberalerna hade krympt dessa krav till en mycket blygsam storlek, och för varje dag fortsatte att minska dem. Långt från att kräva att Bismarck skulle underlätta deras samarbete med honom, var dessa herrar mycket mer intresserade av att närhelst det var möjligt uppfylla hans vilja, och ganska ofta även när det var omöjligt, eller borde ha varit omöjligt. Bismarck föraktade dem och det går inte att klandra honom för det – men var hans junkrar ett uns bättre eller modigare?

Nästa område där det måste bli enhet inom kejsardömet, valutasystemet, normaliserades av lagarna om valuta och bankväsende som antogs mellan 1873 och 1875. Införandet av guldvaluta var ett stort steg framåt, men den infördes bara med tvekan och vacklande och är inte ens idag fast etablerad. Det valutasystem som antogs – en tredjedels daler under namnet ”mark”, en enhet med decimaldelning – hade von Soetbeer föreslagit i slutet av 1830-talet. Den faktiska enheten var tjugo marks guldmynt. Med en knappt märkbar förändring av värdet kunde det ha blivit en absolut ekvivalent till antingen en brittisk sovereign, eller ett franskt 25-francs guldmynt eller ett amerikanskt fem dollars guldmynt, och blivit knutet till ett av de tre stora valutasystemen på världsmarknaden. Man föredrog ett eget valutasystem, och komplicerade därmed handeln och växlingsberäkningarna avsevärt.

Lagen om kejsrerliga statsobligationer och banker begränsade småstaternas och deras bankers olagliga transaktioner i säkerheter, och med tanke på den krasch som hade ägt rum under tiden, kännetecknades de definitivt av en försagdhet som passade Tyskland bra, eftersom det fortfarande var oerfaret på detta område. Men även här tog man på det stora hela hand om bourgeoisiens ekonomiska intressen.

Slutligen slöts en överenskommelse om enhetliga lagar. Man övervann de centrala tyska staternas motstånd mot att utvidga kejsardömetts behörighet till det civilrättsliga området, men civilrätten håller fortfarande på att skapas, medan straffrätt, civilprocessrätt, handelslagar, förordningar rörande obestånd och rättsväsendet har gjorts enhetligt överallt. Avskaffandet av de brokiga formella och materiella rättsregler som är i kraft i småstaterna var i sig själv ett trängande krav för den pågående borgerliga utvecklingen, och detta avskaffande är de nya lagarnas främsta förtjänst – mycket större än deras innehåll.

En engelsk jurist förlitar sig på ett juridiskt arv som har bevarat en stor del av Medeltidens gamla tyska friheter, ett arv som inte känner till någon polisstat, som kvävdes av de två revolutionerna på 1600-talet, och har nått sin höjdpunkt under två sekels oavbruten utveckling av de medborgerliga friheterna. En fransk jurist förlitar sig på den stora revolutionen, som efter att fullständigt ha krossat feodalismen och det absolutistiska polistryniet översatte de ekonomiska förhållandena i det nyligen skapade moderna samhället till det språk av juridiska normer som finns i den klassiska lagsamling som Napoleon kungjorde. Men vilken juridisk grund förlitar sig våra tyska jurister på? Inget annat än en flera århundraden lång process av sönderfall av medeltida rester, en passiv process som till största delen drevs av slag utifrån och än idag inte är fullbordad; ett ekonomiskt efterblivet samhälle där de feodala junkrarna och gillesmästarna jagar runt som spöken på jakt efter en ny kropp; en juridisk ordning där polistryniet dagligen sliter upp nya hål – trots att furstarnas godtyckliga rättvisa försvann 1848. Den nya lagsamlingens upphovsmän har kommit från den sämsta av alla dåliga skolor, och deras arbete är i linje med det. Frånsett den rent juridiska sidan, har politisk frihet lyckats ganska dåligt i denna lagsamling. Om Schöffens domstolar ger bourgeoisien och småbourgeoisien sätt att samarbeta för att trycka ner arbetarklassen, så försäkras sig staten så mycket som möjligt mot faran för en ny borgerlig opposition genom att inskränka juryns rättigheter. Brottsbalkens politiska paragrafer är tillräckligt ofta diffusa och elastiska, som om de har anpassats till det nuvarande kejsrerliga hovet, och det sistnämnda till dem. Att den nya lagsamlingen är ett steg framåt jämfört med de vanliga preussiska lagarna säger sig själv – idag skulle inte ens Stoecker kunna koka ihop något så fruktansvärt som de lagarna, ens om han skulle låta dem skäras ner. Men de provinser som hittills har levt under franska lagar känner mycket tydligt skillnaden mellan den suddiga kopian och det klassiska originalet. Det var på grund av att Nationalliberalerna övergav sitt program som det blev möjligt att stärka statsmakten på bekostnad av de medborgerliga friheterna, denna första tydliga tillbakagång.

Vi bör också nämna den kejsrerliga presslagen. I grund och botten hade brottsbalken redan reglerat den materiella rätt som det handlade om här. Lagens viktigaste innehåll, och på samma gång de enda framsteg den innebar, var därmed att skapa identiska formella föreskrifter för hela kejsardömet och avskaffa de säkerhets- och stämpelavgifter som fanns lite här och där.

För att än en gång göra det möjligt för Preussen att visa sig som en mönsterstat, infördes så kallat självstyre. Målet var att avskaffa feodalismens mest förkastliga kvarlevor, och ändå faktiskt så långt

det var möjligt lämna allting som förut. Distriktsförordningen fyllde detta syfte. Junkrarnas polisbefogenheter på godsens hade blivit otidsenliga. Till namnet – som ett feodalt privilegium – avskaffades de, men återinfördes i själva verket sedan genom inrättandet av självständiga landsbygdsdistrikt [*Gutsbezirke*], inom vilka godsägaren antingen själv fungerade som överuppsyningsman [*Gutsvorsteher*] med maktbefogenheter som ledare för landsbygdsområdet [*Gemeindevorsteher*], eller så utsåg han överuppsyningsmannen. Befogenheterna återinfördes också genom att det administrativa distriktets [*Amtsbezirks*] samtliga polisbefogenheter och domsrätten som polis överfördes till en distriktschef [*Amtsvorsteher*], en ställning som i de flesta landsbygdsområden givetvis nästan uteslutande innehades av stora jordägare, som på detta sätt fick landsbygdsdistriktet i sina ledband. De enskilda personernas feodala privilegier avskaffades, men den absoluta makt som hängde samman med dessa privilegier överlämnades till hela klassen. Med liknande trollkonster förvandlades de stora engelska jordägarna till fredsdomare och herrar över landsbygdsförvaltningen, och på detta sätt säkerställdes det att de under ett nytt, moderniserat namn även fortsättningsvis åtnjöt alla de avgörande maktpositioner som de inte kunde behålla i de gamla feodala formerna. Men det är den enda likheten mellan det engelska och tyska ”självstyret”. Jag skulle vilja se den brittiska minister som i parlamentet skulle våga föreslå att valda lokala ämbetsmän måste godkännas, och att en oönskad person som väljs ska kunna ersättas med våld av någon som staten har utsett, att föreslå att det skulle finnas statstjänstemän som utrustas med samma makt som preussiska Lantråd, ledare för förvaltningsdistrikt och *Oberpräsidenten*, att föreslå att statens administrativa organ skulle få de rättigheter som Distriktsförordningen ger att ingripa i samhällenas, de små administrativa enheternas och distriktens, inre angelägenheter, och undantas från lagen. Detta är helt okänt i engelsktalande länder och i engelsk lag, men vi ser det på nästan varenda sida i Distriktsförordningen. Och även om både distriktsdietera [*Kreistag*] och de regionala dietera fortfarande är sammansatta på det gamla feodala sättet med representanter från de tre stånden: stora jordägare, städer och landsbygdsamhällen, så föreslår även de mest konservativa regeringarna i England lagar som överför hela landets förvaltning till myndigheter som har valts med i det närmaste allmän rösträtt.

Förslaget till Distriktsförordning för de sex östra provinserna (1871) var det första tecknet på att Bismarck inte ens tänkte låta Preussen lösas upp i Tyskland, utan att han tvärtom ännu mer försökte stärka de sex provinserna – den gamla preussenismens fäste. Junkrarna behöll alla de centrala maktpositionerna under andra namn, medan Tysklands trälarna, jordbruksarbetarna i dessa områden – såsom drängar och dagsverkare – i själva verket blev kvar i sin tidigare livegenskap och bara godkändes för två offentliga uppdrag: att bli soldater och att tjäna junkrarna som röstboskap vid valen till riksdagen. Den tjänst som Bismarck därmed gjorde det revolutionära socialistpartiet är obeskrivlig och förtjänar ett varmt tack.

Men vad ska man säga om junkerherrarnas idioti, när de som bortskämda barn klagade på en Distriktsförordning, som uteslutande hade utarbetats i deras intressen för att bevara deras feodala privilegier under ett något moderniserat namn? Det preussiska överhuset, eller mer exakt junkerhuset, avvisade först förslaget som redan hade fördröjts ett helt år, och antog det först när 24 nya ”herrar” hade utnämnts till adelsmän. Ännu en gång visade de preussiska junkrarna att de är småaktiga, förhärdade, obotliga reaktionärer som är oförmögna att bilda kärnan i ett stort oberoende parti som skulle kunna spela en historisk roll i landets liv, som de stora engelska jordägarna faktiskt gör. Därmed bevisade de sin totala brist på förnuft. Bismarck hade bara behövt visa deras lika

fullständiga brist på karaktär för världen, så skulle lite sakligt genomförda påtryckningar ha förvandlat dem till Bismarcks parti *sans phrase*.

Kulturkampf skulle komma att tjäna detta syfte.

Om den preussisk-tyska kejserliga planen hade genomförts så skulle det ha orsakat en motreaktion – och alla antipreussiska element som tidigare hade förlitat sig på en egen utveckling, skulle ha gått samman i ett enda parti. Dessa brokiga element hittade en gemensam fana i ultramontanismen. Det förnuftiga uppror som till och med många ortodoxa katoliker gjorde mot den nya läran om påvens ofelbarhet, samt krossandet av påvestaterna och det så kallade fångslandet av påven i Rom, tvingade å andra sidan katolicismens alla kampvilliga krafter att gå samman. Under kriget på hösten 1870 bildades således det specifikt katolska Centerpartiet i den preussiska Provinsdieten. I den första tyska riksdagen fick det bara 57 platser, men vid varje nytt val blev det allt starkare, tills det hade över 100 representanter. Det bestod av väldigt olika element. I Preussen var det starkast bland de rhenländska småbönderna, som fortfarande betraktade sig som ”preussare under tvång”, vidare bland katolska stora jordägare och bönder i de Westfaliska stiftet, och slutligen bland katolska schlesier. Den andra stora gruppen kom från de sydtyska katolikerna, i synnerhet bayrarna. Det var inte så mycket den katolska religionen som utgjorde Centerpartiets styrka, som det faktum att det representerade de folkliga massornas motvilja mot allt som var specifikt preussiskt, och som nu gjorde anspråk på makten över Tyskland. Denna motvilja var speciellt stark i de katolska områdena, och det fanns också sympatier för det från Tyskland nyligen uteslutna Österrike. I linje med dessa två folkliga trender var Centerpartiet avgjort för särintressen och federalism.

Centerpartiets i grund och botten antipreussiska karaktär uppfattades omedelbart av de andra små riksdagsgrupperna, som var antipreussiska av lokala skäl, inte som socialdemokraterna av nationella och övergripande skäl. Inte bara de katolska polackerna och alsassarna, utan också de protestantiska guelferna allierade sig nära med Centerpartiet. Och trots att de borgerliga liberala grupperna aldrig helt och fullt kunde förstå de så kallade ultramontanisternas verkliga natur, så hade de ändå en aning om det verkliga tillståndet när de framställde Centerpartiet som ”opatriotiskt” och ”fientligt mot kejsardömet” ...

[Här slutar manuskriptet.]